

Det Femte Capitel

.....

Om Kiøbenhavns offentlige Bygninger, for- nemmelig i den Deel som kaldes det Gamle Kiøbenhavn.

Almindelig Opregnelse af offentlige Bygninger. Jeg vil nu i en almindelig Opregnelse nævne, og siden lidet udførligere beskrives Stadens Hoved-Bygninger, saasom først de Kongelige Slotte, hvilke ere fire, nemlig: de Kongelige Residentz-Slot Christiansborg, Rosenborg, Charlottenborg og Paladset i Kalleboe.

For det andet de offentlige Kirker, som ere 13, nemlig: 1) Slots-Kirken, 2) vor Frue, 3) St. Peters, 4) Hellig Geistes, 5) St. Nicolai, 6) Trinitatis, 7) Holmens. 8) vor Frelses, 9) den tydske Fridrichs Kirke, 10) den Herre Zebaoths, 11) Fridrichshavns Castel-Kirke, 12) den nu i Bygning staaende nye Kirke i Friderichs Kvarter, 13) den Reformerte. Foruden disse, som have hver sin ordentlige Meeninghed i Byen, findes 9 saadanne, som vel holde deres egne Præster, og ordentlige Guds-Tieneste, besøges ogsaa af nogle nærboende, men have dog ingen anden Meeninghed, end Lemmerne af visse Hospitaler eller andre offentlige Huse, saasom 1) Kirken i Vartou, 2) Wåsenhuset, (94) 3) i Friderichs Hospital, 4) i Abelcathrine-Huus, 59 i Brøndstrædes Hospital, 6) i Tugthuset, 7) i Qvest-Husedt. 8) i Stutterier, 9) i Regentsen ir ogsaa en Kirke, men deri holdes ikkun Bede-Timer og sielden Prædiken. De samtlige Kirkers Tal er altsaa 21. De Romersk-Catolske have ingen offentlig Kirke, men i den Keyserlige samt Kongelige Franske of Spanske Ministres Gaarde, deres Capeller. Saa have og Jøderne tvende tydske og én portugisisk Synagoge.

For de tredje, de offentlige Bygninger, Staten tilhørende, saasom 1) Canzelliet og Rente-Kamrer, 2) Admiralitætet, 3) Proviant-Gaarden, 4) Land- og Søe-Arsenalet, 5) Gammel og Nye Holm, 6) Postamtet, 7) Guldhuset, 8) Giet-Huset, 9) Mønten, 10) Toldboden, 11) Land- og Søe-Cadeternes Academie.

For det fjerde, de offentlige Bygninger, Stadens Handel og Borgelig Væsen vedkommende, saasom: 1) Raadhuset, 2) Børsen, 3) Veyerhuset, 4) Asistentz-Huset, 5) Asiatiske Compagnie Huus, 6) Bryggernes Lauge Huus, 7) Comoedie-Huset.

For det femte, de offentlige Bygninger, Universitætet tilhørende, saasom: 1) Studii Gaarden, 2) *Collegium Regium*, 3) *Collegium Walkendorfianum*, 4) *Collegium Borrtchianum*, 5) *Colegium Elerfianum*.

For det siette, tvende saa kaldte Clostre af nyere Tiders Stiftelse, nemlig: 1) Harboes Closter for Enke-Fruer, 2) de Brødre Petersens Closter for Borgerlige Stands Jomfruer. (95)

For det syvende, Huse til Ungdommens Opdragelse og Underviisning findes, foruden vir Frue-Skole, Holmens, St. Petri, og i hvert Sogn de fattige Børns frie Skoler, samt mange Skrive- og

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Regne-Skoler; item nogle franske og tydske Pensions Skoler, 1) det kongelige Wåysenhuus, 2) Opfostrings-Huset, 3) de Lorkiske Anstalter for Pige-Børns Opdragelse.

For det ottende, Hospitaler og Hielpe-Huse for Syge, Gamle og Fattige, saasom: 1) det nye Friderichs-Hospital for curable Patienter, 2) Vartov-Hospital, 3) Brøndstrædets Hospital, 4) Fechtels Hospital, 5) Abelcatrines Hospital, 6) Budolfs, Hospital, 7) den tydske St. Petri Meenigheds Fattige-Huus, 8) Qvest-Huset, 9) St Hans Hospital med Daare-Kister for Afsindige, 10) Krigs-Hospitals Ladegaard, 11) Silke-Huset til ugentlig Almisse for Huus-Arme.

For det niende, Huse til Tugt, Tvang og Straf for vanartige Mennisker, saasom: 1) Tugt- og Manufactur-Huset paa Christianshavn, 2) Kasp-Huse sammesteds, 3) Slutteriet eller det almindelige Arrest-Huus, 4) Stork-Huset, Militair-Etaten vedkommende, 5) det Blaa-Taarn, for Misdædere, som sortere under Hoff-Etaten og Kiøbenhavns Amts Jurisdiction.

Ved denne summariske Opregnelse af offentlige Huse og Anstalter, hver henført til sin egentlige Classe, vindes saa meget, at jeg hernæst ikke tør binde mig til nogen anden Orden, end som den Stadens Gader giver Anledning til, naar man følger deres Strækning, og opholder sig alene lidet ved enhver Ting af nogen Betydenhed. (96)

Residentz Slottet Christiansborg. Udi det gamle Kiøbenhavn forekommer allerførst det Kongelige Residentz-Slot Christiansborg, saa kaldet af Stifteren, Høysalig Kong CHRISTIAN VI. Som strax efter sin velsignede Regierings Tiltrædelse, Aar 1731 lod gjøre en Begyndelse med at nedbryde det

forrige halv nye og halv gamle Slot, paa hvis Forbedring nyeligen tilforn var giort stor Bekostning, men ikke til nogen fuld Fornøjelse, saasom Slottes nye Bygning rettede sig efter den beholdte gamle Grund, hvilket ikke alene var krum og bugtet, men befandtes endogsaa, skønt alt for sildig, ikke at være stærk nok til den derpaa påførte nye Bygning af 6 Etagers Høyde, saa at man ideligen maatte frygte for en ulykkelig Hændelse; thi et lidet Stykke af den gamle Bygning, som jeg mindes at have seet, og fordum skal have været Biskop Absalon egen Boelig saa ikke ud efter at kunde bære den Høyde, som derpaa blev sat (*),

(*) Da Høysalig Kong Frideric IV. Havde fuldendet bemældte gamle Slots Ombyggelse paa den halve Deel, eller saa vidt det vendte ud mod Norden, sagde han én gang, maaske for at forekomme andres Critique, saaledes offentlig ved sit Taffel: Sandt nok, at man i det Sted kunde have opbygget Slottet gandske af nye: men jeg vilde beholde noget af det gamle Rede i hvilket jeg og mine Forfædre ere opklekkede.

Bygningens Anledning. Da nu det gamle Slot, (som paa Heregaardenes Maade, var omgivet med en Grav, og Grevens Sider besatte med Kampe-Steen) blev nedbrudt og Grunden jevnet, befandtes denne ikke stor nok til at tage imod den Plan, man havde foresat sig. Derover lod Hans Kongelige Majestæt begiere til Kiøbs, og paa dyreste betale, en Deel store Borger-Huse, som laae langs med gammel Strands Canal, Vesten for Høybroe paa Slotsholmen, hvor ogsaa aller forrige (97) Stald-Bygninger med Ride-Huset og Vold-Huset bleve nedbrudte, og næsten alt hvad som laae inden for Canalen, beskikket til det nye Slot med sine For-Bygninger, paa det disse kunde ligge for et gandske frit og aabent Syn. Denne sidste Fordeel er ogsaa noget af det, som distingerer Christiansborg fra visse andre Kongelige Residentz-Slottes Bygning i de nyere Tider. Fast Grundvold. Til at legge en uryggelig Grundvold, under saa høye og tykke Bygninger, anvendtes mange Tusinde Træers Stammer, nestødte saa dybt, at deres øverste Ende kom 3 Alne under Horizonten, hvorpaa begyndtes at mure, først med stor Kamp og siden med brændte Steen. I Kiælderen ere Murene fem alne 4 Tommer tykke, og aftage efter Haanden, indtil de allerøverste holde 6 Tommer. En Bygning saa massiv som ordentlig og ziirlig, at af nyere Tidens Arbeyd findes saa faa, som kunde lignedes derved (*).

(*) Slottes Sammenhæng med alle Tilbygninger ved Siderne, sees tydelig nok i Stadens Grundtegning, men dets tvende anseeligste Side-Tegninger, mod Østen og Vesten, forestilles her i de saa kaldte Cavailler Perspectives, a vue d'oiffeau, eller fra en høyere Syns-Punkt saaledes, at man med eet Øyekast, overseer alle Bygningens Hoved-Dele.

Borgmester og Arbeydere. Som Bygmester blev beskikket General Major, da Brigadier Hæusser, hvilken i de yngre Aar, havde informeret Salig Kongen i den civile og militaire Architectur, og uden Tvivl gav Anledning hertil. Desforuden blev anordnet en egen Bygnings-Commision til at overveye og approbere eller forandre de giorte Forslag. Udi ti Aar arbeydede her paa dagligen 2000 Mennisker og undertiden dobbelt saa mange. Ikke mindre var deres Tal, som fraværende vandt deres (98) Brød ved adskilligt Arbeyd, særdeles ved at bygge og tilføre Timmer, Steen, oh Kalk, saa og at stryge og brænde samt overføre Muur-Steen, mest fra Flensborg og Sønderborg. Den nu brugelige Bornholmske Sandsten var da ikke bekiendt, derfor førtes den ikke alene fra Gulland, men end ogsaa fra Sachsen og Vestphalen igiennem Bremen og Lybek, med usigelig Omkostning. Nogle havde foresloget at bruge i det Sted, Norsk Marmor, men andre, som maaskee fandt bedre Regning ved bemældte Sandsteen, meenede at Marmor-Stenenes Tilhugning ville borttage alt for lang Tiid, og for Tiden at vinde, maatte man vel omhyggelig, efterdi Hoffet, saa længe Bygningen

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

stod paa, havde forladt Staden, og opholdt sig om Vinteren paa Friderichsberg. Efter faa Aars Forløb, nemlig Anno 1740 naaede den Høysalig Kong Christian sit Ønske saa vidt, at Slottet blev færdigt paa alle sine udvortes Deelee, saa og indvortes for der første i de daglige Værelser. (*)

(*) Fra 1731 i September, da man udtømmede det gamle Slot, til 1740 den 26. Nov. Da Indtoget skeede, er ikke meget over 9 Aar. Regner man fra 1731 den 1. Octob. da den første Grund-Pæl blev nedrammet, til 1740 den 26 Nov da faaer man kuns lidet over 8 Aar. Endnu kortere bliver Tiden, naar man regner fra 1733 den 21 April, da Kongen selv nedlagde den første Grundsteen. Man haver altsaa Aarsag til at tvivle om nogen Tid saa stor en Bygning, i saa faa Aar, er ført til Fuldkommenhed.

Beboelse. Da holdtes et høytideligt Indtog, og heele Staden gav i trende Aftener, sin Glæde tilkiende ved mangfoldige Illuminationer, samt fleere Æres og Glædes Tegn. Tvende Medailler blev ved denne Anledning uddeelte i Guld og Sølv, hvor af den eene haver følgende Paaskrift.

Palatium. Hafniense.

Vetustam. Septemtr. Regum. Sedem.

Christianus VI.

Ex. Integro, denue. Agustiore. Ambitu.

Spelndidiore. Cultu. Grandiore. Mole.

Exædisicatum.

Cajus- primum. Fundamenti. Lapidem.

An. MDCCXXIII. D. XXI Apr. Dedicarat.

Stupenda. Magnificentia. Et. Regio. Sumptu.

Sed. Proprio.

Nec. Unico. Qvium. Expresso.

Consumavit.

M D C C X L.

Die xxviii Nov.

Og paa den anden Side, over en Forestillelse af Slottes Facade:

Augusto, Tantum. Domino. Minor.

Neden under.

Ædificavit donum Domino.

Et Palatium Sibi.

Storhed og Anseelse. Paa den Side mod gammel Strands Canal, haver Slottet sin største Længde og Anseelse, efterdi Hoved-Bygningen, formedelst tvende Corridorer, samles paa den eene Side med Slots-Kirken, og paa den anden med Canzellier, saa at den gandske Linie udgiør 680 Rhinlandske Fod eller 340 Siælandske Alne. Corps de Logis eller Hoved-Bygningen (100) er en Qvadrat, omgiven paa alle fire Sider, med lige saa ordentlige som prægtige og høye Bygninger, fra øverst til nederst beklædte med Sand-Steen, og prydede med tilhørende Zirater, nemlig nederst med Rustic, og der paa med corinthisk Arbeid. **Adskillige Etager.** De heele og halve Etager ere fm, foruden Kiældrene, som ere høye nok til at forestille den siette Etage. Næst over Kiældrenes Hvælvinger er Damernes Etage, hvor det adelige Fruentimmer logere paa den høyre Haand, men paa den venstre ere adskillige Officianters og tillige Ober-Hoffmarschakens Værelser, item Zahlecamret og Particuliere Cassen, samt Hoff og Borg-Retten.

Den anden, eller, naar Kiælderene regnes med, den tredje Etage, er en saa kaldet Mezzanine, indrettet for Kammer-Betienterne af begge Kiøn, som maa være nær ved Haanden; item til Klæde-Kamre og deslige Brug. Derpaa følger Hoved-Etagen, som egentlig beboes af Begge Deres Majestæter, Kongen og Dronningen Selv; item af Hans Kongelig Høyhed Cron Prinzen med sin

Hoff-Stat. Alle de hertil henhørende Cabinetter, Gemaker, Audientz-Gemaker, Parade-Gemaker, Forgemaker, Laqvey-Gemaker, ec. At beskrive, er ikke min Sag. **Kongelige Gemakkers Prydelse.** Saa veed man og noksom, at paa kunstige Tapeter og Malninger, indlagte Gulve, forgyldt Panelverk, Stukator eller Gips-Arbeyde og alt hvad som til en Kongelig Boeligs Pragt og Herlighed, efter denne Verdens Mode og Forskrift, udkræves, af Husets-Høysalige Stifter ikke er sparet: men at Hans Majestæt ikke heller i noget saadant søgte sit Sinds-Roe, rettende sig meere efter de brugelige end den sande Fornødenhed, der til haver jeg selv været uværdigt Vidne. (101)

Høyeste Rettens Sahl. I det eene Fløy af samme Etage, nemlig næst ved Drabanter- og Garder-Salen, boer Retten i Kongens Huus, saasom paa sit rette Sted, jeg meener, den Høyeste Rets daglige Sessioner holdes der i en stor og anseelig Sal, afdeelt med Skranker ved den nederste Ende, men oven til ziret med den Kongelig Throne, hvilken Hans Kongelig Majestæt i egen Høyeste Person, ved Rettens aarlige Aabning, pleier at beklæde, i Følgeskab med 30 til 40 Assessorer, hvis daglige Sæde eller paa Salens begge Sider, ved lange Borde; da de tilforn iføre sig den beskikkede Dragt, nemlig lange røde Føyels og Silke Kiortler, ligesom Procuratorerne deres lange sorte. Paa den store Plafond i Høyeste Rets Sal, som forestiller Lasternes og Uretfærdigheds Flugt for Guds Ansigt, blev malet i nogle Aar af en Italiener ved Navn Miani, som tillige med flere gode Mæstere, og saa andensteds paa Slottet, haver giort adskilligt Arbeid. Dog bære de Plafonds eller Loft-Dekner, og andre Stykker endnu Priisen, som af den berømmelse Krocks Arbeid ere tilovers, og fra det forrige **Slots-Gemaker gienste til at bruges i dette.**

Ridder-Sahl. Over denne Hoved-Etage er den fjerde, som for nærværende Tiid beboes af Hendes Majestæt, vores Allernaadigste Enke-Dronning og tillige af de 4 Kongelige Prindsesser. Den er ikke slet saa høy, men paa Gemakernes Prydelse, Meubler og deslige, næsten ligesom forrige. Endelig er der over ogsaa en Mezzanine eller halv Etage med Værelser for Hendes Majestæt Enke-Dronningens og de Kongl. Børns Betientere. Der i falder Overdeelen af den store Ridder-Sal, som gaaer igiennem 3 Etager, og endnu ikke er fuldkommelingen udbyggt eller meubleret, i hvilket Fald, dens Herlighed, (101) som beskikkes til høye Festivitæter, synes at kunde blive meget stor. Fra Vinduerne i denne Etage, som ligge høyere end mange Kirke-Taarne, falder over alle Kiøbenhavns Kanter og ud over Søen, et ugemeen riigt og deyligt Syn.

Anseelige Opgange. Opgangen igiennem alle fem Etager skeer ved adskillige kunstige Qvadersteens Trapper, af hvilke de 2 paa Taarn Portens begge Sider, have alle Veggene beklædt med Norsk Marmor, men paa Udsiderne ere indsluttede ved Jern Tralverk, og ellers saa aabne, at man kand se fra øverst til nederst. Én Trappe, som bestemmes til Ambassadeurernes offentlige Modtagelse, er anlagt, men ikke udbygget, og ska være af bemeldte Marmor.

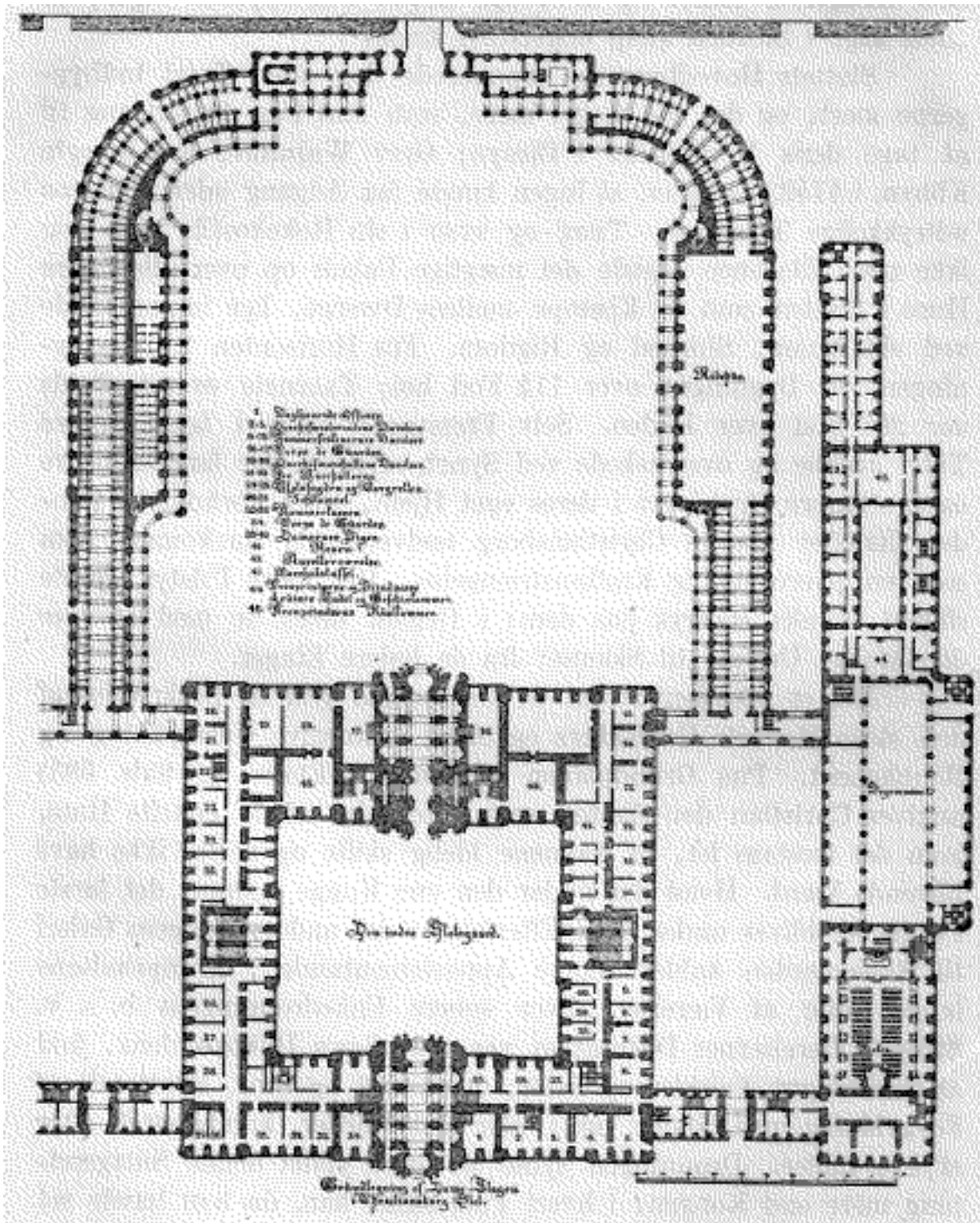
Porte og Spiir. Slottes begge Porte mod Østen og Vesten, lige for hverandre, ere baade udvortes og indvortes prydede med anseelige Portaler af Jonisk Orden: men Giennemfarterne, som aabnes i dem begge, og gaae tvers igiennem Slottes Brede, have paa hver Side en Arcade af fritstaaende Doriske Pillarer, og give en meget herlig Anseelse. Lige over den vestlige Port er Taarnet, hvis Spiir ligesom heele Slottet, er tekket med Kaabber, her og der forgyldt, og saa Spidsen, som staaer 133 Alne over Horizonten, bæres 3 store forgyldte Kroner.

Over Porten læses denne Overskrift: Christianus Sextus Regiam hanc, intra septem annorum spatium, absque subditorum onere, extruxit, fuæ ac successorum habitationi dicavit. Occupavit An, Salv, MDCCXL. Regn. X.

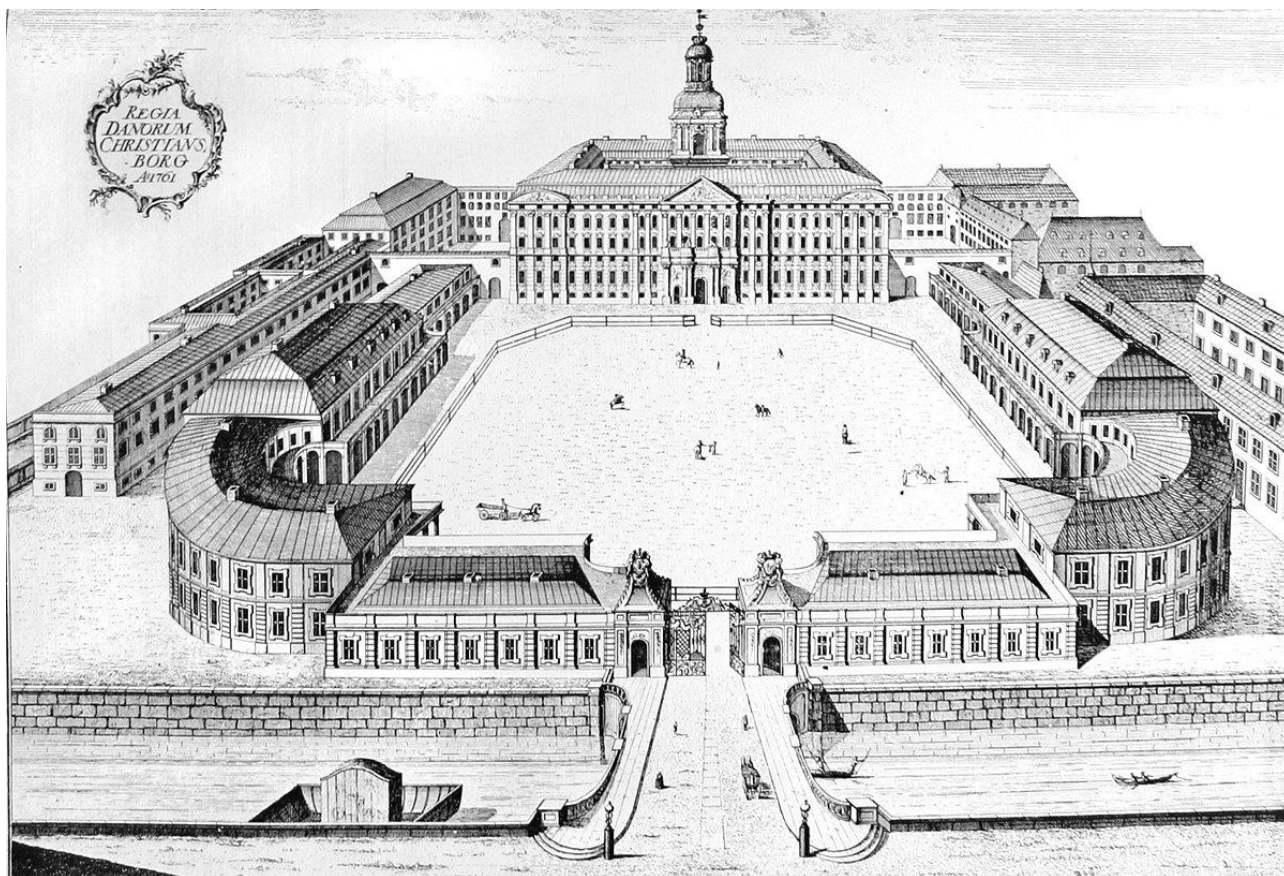

Forgaard. Uden for den Port mod Vesten er en Forgaard med den Kongelig Ride-Bane, en Plads saa stor som et Torv, i Længden 230, i Bredden 190 Alne, omgivet med regulaire Bygninger af dobbelt Etage, (103) hvis Færder-Deel hviler paa en Mængde fritstaaende Pillere, sammenføjede med Hvælvinger, saa at under denne store Arcade kand gaaes i Regn-Veyr, den gandske Plads omkring, og oven paa den, i frie Luft.

Kongelige Stalde. Paa begge Sider af denne Plads er Bygningen midt i forhøyet. Da den eene Side udgjør den Kongelige Manege eller Ride-Huus, omgivet med et hængende Gallerie for Tilskuerne: dets lige af Storhed knap nogensteds findes. Hvad som paa den anden Side svare til Ride-Huset, er det Kongelige Rust-Kammer og derhos en Deel andre Værelser. Baade oven og neden for disse Bygninger, ere de Kongelige Stalde til Ride og Vogn-Heste, og ligesom disse ere bekiendte for de skønneste i Europa, saa ere de ogsaa uligneligen vel logerte, helst om de kunde skønne paa den Mængde af Toscanske Marmor Columner, som adskille deres Spiiltbu, ligesom ogsaa deres Krybber og Forklædningen er af Norsk Marmor indrettet til 140 Heste. Disse Stald-Bygninger bøye sig omsider mod hver andre med en krum Linie, ladende mit for Slottet, en Aabning til Udkiørsel, hvis Sider ere besatte med tvende Pavillons, og deres Overdeel prydet med adskillige store Steen-Billeder, som bære Christiani VI. Og Sophiæ Magdalenæ Navne. Og andre Bygninger. De Side-Bygninger, som ved 4 Corridors, udspringende fra Slottes fire Hjørner, foreenes med Hoved-Bygningen, ere paa den venstre Haand, først Cancelliet, Archivet, Kunst-Kamret, Bibliotheket, Tøymuset og der uden for, Stald-Betienternes adskillige Boeliger. Men paa Slottets høyre Haand, ligge Garder-Staldene, Vogn-Remiserne, over hvilke ere Værelser for de Kongelige Plager, og allernærmeste ved Høy-Broe, ligger den Kongelige Slots-Kirke (104), som umiddelbar støder til bemældte Corridor, i hvilken Hans Kongel. Høyhed Printz Friderich, paa nærværende Tiid, haver sin Hoff-Stat.

Plan over Christiansborg 1740 ikke en del af Den danske Atlas sat ind af genfortæller.

Christiansborg 1761

Slots-Kirken. Slots-Kirkens udvortes Skikkelse gjør den ikke meget kiendelig adskilt fra Resten af Side-Bygningerne, uden saa vidt dens Italienske Tag er en god Deel høgere: men indvortes er Kirken i sin Art, én af de allerprægtigste, særdeles ved de 24 frie staaende høye Culummer af hvid Carrarisk Marmor, hvilende 2 og to tillige, paa høye Postamenter af blaa og graa Norsk Marmor, og oven til prydede med stærk forgyldte corinthiske Capitæler. Af samme Orden og Pragt er Kirkens Ende eller Øster-Kant, hvis Forspring indeholder, i de tvende nederste Etager, adskillige Kirke-Gemaker, deels for adelige Damer, deels for de Kongelige Kammerfolk af begge Kiøn, men allerøverst den Kongelige Tribune for begge Deres Majestæter, og paa hver af dens Sider, Apartemens for de Kongelige Børn. Fra denne Tribune udløbe paa høyre og venstre Haand, tvende Gallerier, til Tieneste for de Kongelige Geheime-Raader, Riddere, Kammer-Herrer, Hoff-Cavaillerer og Offcierer. Kirke-Gulvet er belagt med Norske Marmor-Fliser af fordeelte Farver. De sædvanlige Kirke-Stoele, som staae derpaa, og bestemmes for Hoff-Officianter, Plager, Laqveyer og andre Tilhørere, ere ikke fastere, end at de snart kunde bortttages, naar nogen usædvanlig Solennitet skulle udkræve det, hvilket og tvende gange er skeet, nemlig ved Høysalig Kong Christiani VI. Og Dronning Lovise deres sørgelige Dødsfald, da Kirken gandske blev betrukket med sort, og Gulvet gjort ryddeligt, for at opsette derpaa det sædvanlige Castrum Doloris. (105)

I Kirkens øverste Ende er Choret afdeelt ved Gulvets Forhøyelse og ved et Tralverk af Jern. Siderne have Corinthiske Pilastre af hvid Marmor, i lige Linie med de neden for friestaaende runde Columner og derhos nogle Bibelske-Historier, ved malede af Monfr. Frantz. Over Alter-Bordet, som er af sort Marmor, forestilles den hellige Nadvere en bas relief i hvid Marmor, meget vel giort,

skiønt lidet, da der var ikke større Rum, formedelst Prædike-Stoelen, hvis Neder-Deel strax møder, ligesom over Prædike-Stoelen, Orgel-Værket. Disse tre Ting i perpendiculair Linie over hverandre, gjøre i Choret et meget herligt og kostbart Forspring, næsten gandske forgyldt som en Lue. Bag Choret ere nogle Camre for Hoff-Præsterne, Cantor og øvrige Kirke-Betientere, saa og til Skrifte-Stole. Af de 4 Hoff-Præster prædikes her om Søndagen, til Høymesse Dansk, til Aften-Sang Tydsk, og om Onsdagen samt paa Festdagene vechselviis. Kirkens Himmel eller Overdeel, viser den største Kunst-Malning, som findes her til Lands, af Cancellie-Raad Krocks Arbeyd. Den forestiller Opstandelsen, den yderste Domme-Dag, Himmerig og Helvede, dog saaledes, at det sidste for sin Græselighed, er i Enden og Hjørnerne, skuult ved visse til den Ende anbragte Zirater. En Forsigtighed, som tilraades af de nyeste Kunstdommere i Malerier, hvilke meene, at frugtsommelige Koner kunde tage Skade ved at see derpaa.

Da jeg nu saa korteligen haver berørt Slottet Christiansborg og dets Hoff-Kirke, vil jeg derfra tage den nærmeste Vey til Kalleboe Qvarteer, som er lidet særdeles District, bestaaende af Printzens-Vigants- og Storm-Gaden, samt de derimellem liggende Bygning, baade ud imod Kalleboe-Canal og Vester-Vold. Det regnes (106) til Kiøbenhavns gamle Bye, men er dog ikkuns 100 Aar gammelt, og efter den sidste Beleyring, da et Stykke af Kalleboe-Strand blev i Fæstningen indtaget ved Dæmning og Opfyldning, gjort beboeligt, ligesom det nu med en Deel anseelige Bygninger er ziret.

Palads i Kalleboe. Blandt disse møder, saa snart man har forladt Slottes murede og med sandsteen beklædte Broe over Canalen (*), det Kongelige eller egentlig Cron-Printzens Palais.

(*) Paa Broens begge Sider mod Canalen, er i Steden for Bulverk, en kostbar Muur af lutter Norske Marmor Blok-Steene, og Broen selv er paa høyre og venstre Haand, belagt med samme Marmors Fliser.

For 40 Aars Tiid, boede der en Grosz-Handler ved Navn Wigand, som selv havde bebygget denne og flere Pladse i samme Gade, hvor for den og endnu bærer hans Navn, men kaldes eller Nye Vester-Gade. Denne saavel som næstliggende store Gaard, købte Kong Friderich IV. og lod dem begge indrette til en Interims Boelig, da han, som tilforn er meldet, foretog sig det gamle Slots Ombyggelse, og ville dog ikke boe langt borte om Vinteren. Dernæst blev Huset fundet beqvemest til en Boelig for Hans Kongelige Høyhed, da værende Cron-Printz CHRISTIAN, med sin Kongelige Gemahlinde SOPHIA MAGDALENA, ved hvilken Leilighed Bygningen meget blev forøget og forbedret, saa at dens Hoved-Facade mod Canalen, nu er 100, og den anden Side mod Gaden 150 Alne lang. Men Anno 1743 da denne nye Bygning skulle tiene til Boelig for vores nu regierende Allernaadigste Kong FRIDERICH V. da værende Cron-Printz, med sin Kongelige Gemahlinde LOVISE, saa fandtes den ikke tilstrækkeligt, (107) hvor for Hoved-Bygningen med Canalen gandske blev nedbrudt, og det rette corps de Logis rykkede længere ind ad mod Haven, saa at uden for, blev en rummelig Forgaard, indsluttet ved en Bygning saa lav, at Hoved-Facaden kan sees derover, heldst For bygningens Tag er plat og dets Postmenter zirede med maadelig store Statuer, samt Porten midt paa svarende til Frontispicen paa Paladset selv, som er udvortes anseeligt og indvortes vel apteret. Fra begge Ender udgaaer tvende Side-Bygninger af samme Høyde og længde, saa vidt man seer ud mod Canalen, men mod Vigands-Gaden, continuerer den eene Side-Bygning halvandet Hundrede Alne Længder og giver saavel udvortes god Anseelse, som indvortes i alle 3 Etager, en Mængde af Domestic-Værelser, hvilke have Samfund ved et Gallerie, som i sin Længde finder her ingen Lige. Bag ved ligger en Have, som efter sin Størrelse, er ziirlig og med smukke Buegange, Statuer og Fontainer forsynet. For nærværende Tid beboes dette Palais af Hendes Høyfyrstelige Durchl. SOPHIA CAROLINA, Enke-Fyrstinde af Ost-Friisland.

Grevelig Knutiske Hotel. Gandske nær ved, er det Grevelige Knutiske Hotel ud imod Canalen. Lang Tiid havde det tilhørt den Plessiske Familie og var, kort for dets Afstaaelse til bemeldte Grevelige Huus, baade udvortes og indvortes meget vel stafferet, samt den bag ved liggende liden Have satt i god Stand.

Grevelig Holsteen-Lethreborgske Hotel. Ikke langt derfra ligger Storm-Gaden, saa kaldet der af, at de Svenske Anno 1659 den 11 Febr. Just der gjorde der haardeste Anfald paa Fæstningen, som siden blev længere udsat mod Kalleboe Strand. Blandt denne Gades smukke Bygninger viser sig, med et særdeles (108) Fortrin, det Høy-Grevelige Holstein-Lethreborgske Hotel, som allerede var en anseelig, men ikke gandske uniform Bygning, da den høye Eyermand, Herr Johan Ludevig von Holstein, Greve til Lethreborg og første Minister i Geheime Conseil, resolverede ti at lade det baade indvortes forøge med en nye Side-Bygning, som svarer til de anden lige overfor, saa og paa Hoved-Facaden baade forlænge og forhøye, samt Tagets Kant ed Statuer, Vaser og andre Ornamente, særdeles med sit Vaaben, bepryde. Portalet midt paa Bygningen er i den gandske Stad, eet af de kaasteligste, af graa og lys Marmor med Toskanske Pillastrer. Indvortes er Opgangen paa en skøn Marmors Hove-Trappe, og blandt mange velmeubleerte Gemakker, den store Sal over Porten, særdeles anseelig. En Have er herhos, en ikkun liden, og fra Gaarden adskilt ved en lav Muur, besat med Statuer. I dette Hotel og under Høybemeldte Hans Excellences Præsidio, tog det Kongelige Kiøbenhavnske Vidensskabers-Societæt sin Begyndelse, Aar 1743.

Harboiske Kloster. Strax derhos paa samme Side af Gaden, møder det Harboiske Frue-Kloster, en priselig Stiftelse for Enker af Adelig Stand, hvis Mænd have tient Kongen og Fæderne-Landet, men ikke efterladt dem det, hvoraf de kunde leve utrængede til anden Hielp. Deres Tal er 13 med Priorinden, som nyder aarligen 260 Rdlr. Men hver af de andre Enker 160 Rdlr. Hvis Forøgelse kand vextes ved Capitalens aarlige Tilvext. Stifterinden var den lærde Baron Fuiren, og en Enke af Geheime-Raadinde Kirstine Harboe, en Datter af den lærde Baron Fuiren, og en Enke af Geheime-Raad Jens Harboe. Alle sine anseelige Midler (109) anvendte hun ved Testamente paa at stifte, ikke alene dette Closter for Fruer, men ogsaa et andet paa Støfringgaard i Jylland, for Frøkener, hvorom skal erindres paa sit Sted. Af Begyndelsen, som gjordes 1741, var denne Bygning ikkun maadelig stor, og alt for liden til sin Bestemmelse, hvor for Director, som stedse er Stifts-Befalings Manden (*), havende under sig en Embeds-Mand som Inspecteur, 1758 lod opføre en anden nye Bygning, Parallel med den gamle, dog begge sammenføjede ved en lavere Forbygning, saa at begge corps de Logis forestille et Par store Pavillons, og give Beboerne med deres Betiente, gode og magelige Værelse. Bag ved er en liden Lyst-Have.

(*) Stifterinden havde i sit Testamente indsat, efter den i slige Tilfælde vedtagne Maade, begge Stiftets Tilsyns-Mænd, nemlig Stifts-Amtmanden og Biskopen, tillige at antage sig Closterets Sag. Men salig Biskop Hersleb fandt ikke Tid og Leylighed ti at paatage sig den Byrde, saa den blev overdraget til da værende Geheime-Raad og Stifts-Amtmand Baron Gersdorf og hans Eftermænd alene.

Bemeldte Storm-Gade gjør, efter en Kongelig Decision, Grendseskiellet imellem vor Frue og St. Nicolai Kirke-Sogne, saa at den Søndre-Side af Gaden tilhører det sidste, men den Nordre-Side det første. Jeg vil forfølge Sognenes Strekning i en hver af Stadens tvende Hoved-Deele, ikke just Gade for Gade, thi hvor intet er, uden almindelige Borger-Huse, falder intet at legge Mærke til: Men Kirker, offentlige Pladse og Huse, samt Adelige Hotels eller Palais af nogen Betydenhed, er det, som egentlig kommer i Betragtning, og et hvert endda ikkun saare korteligen, for at undgaae alt for stor Vidtløftighed i en almindelig Lands-Beskrivelse. (110)

Vandkonsten. Vandkonsten som følger næst Storm-Gade, er en offentlig Plads, skjønt én af de mindste og egentligen anviist Amagernes eller andre Bønders Vogne, naar de ere ledige og ikke bør betage Rummet paa de rette Torve. Navnet haver denne Plads faaet af en kaastbar og kunstig Mølle, som her stod, den gang Vandet fra Søen, uden for Vester-Port, ved en Hvælving igiennem Volden blev ledet herind, og fadt i gammel Strand.

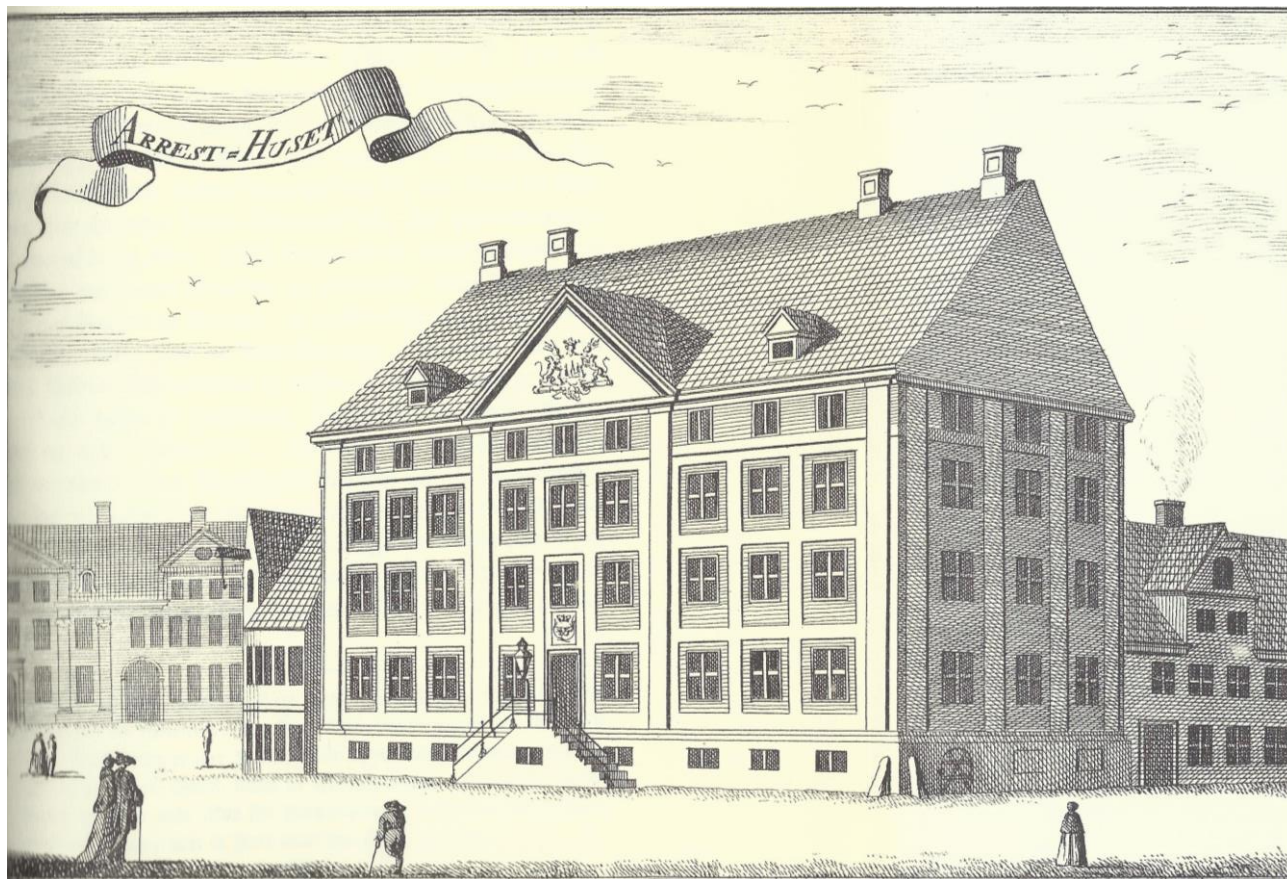
Vartou Hospital. Vesten for Vandkonsten og nær ved Voldens lange Alle, som giver en Skyggefuld Spadsere-Gang, ligger Vartou Hospital, hvilket uden Tvivl er eet af de rigeste og største i alle Protestantiske Lande, tienende til Beviis paa, at Kiærlighed, Gud skee Lof, ikke gandske haver ophørt hos os, som siges at lære Troen alene. (*).

(*) Det samtlige Tal af saadanne Fattige, som paa almindelig Omkostning underholdes af Kiøbenhavnske Almisser, er i dette Aar henved halvfemte Tusinde, foruden at regne nogle Tusinde fattige Børn af det Slags, som i alle Sogdenes adskillige Frie-Skoler nyde Klæder, Brød eller anden Almisse.

Saa got som den gandske Stiftelse, hvilken aarligen forøges, er yngre end Reformationen. Herom saavel som andet, Antiqviteten angaaende, findes udførligere Beretning, i ovenbemeldte Origines Hafnienses. Husets Fold, er deels Jorde-Gods, deels udsatte Capitaler af nogle Tønder Guld; derved underholdes nu omtrent halvfierde Hundred Almisse-Lemmer af begge Kiøn, dog allermeest gamle Koner, blandt hvilket Kiøbenhavns Borger-Folk have noget Fortrin. Disse nyde Ugentligen hver 3 Mark Danske, Huus-Værelser, Varme i de dertil indrettede Spinde-Stuer, og Tilsyn af nogle Opvartersker. Huset har sin (111) Prior eller Forstander, sin Sogne-Præst og nogle Under-Betiente. Dets første Bygning som engang havde været den berømmelige Tycho Brahe hans Bolig og Observatorium, blev, efter den store Ildebrand Anno 1728, paa nye opbyggt og bedre indrettet, en befandtes endda alt for lidet, efterdi ved aarlige Testamenter, skeede stor Forøgelse af Lemmernes Tal. Man har derfor én og anden gang været nødet til at bygge paa nye, og blandt andet, for Rum at vinde, flyttet Kirken, som før var midt i Bygningen, hen imod én af Enderne. Hvor et Borger-Huus blev købt og paa dets Grund opført en ret ziirlig liden Kirke. Den gandske Bygning, som logerer saa mange Mennisker, gjør en indbygt Firekant, ikke saa breed som lang, og i begge Etager med aabne Gallerier, saa at der altid bliver Samfund og Tilsyn med Brugen af Ild og Lys, helst da hvert Lem haver sin egen Seng, og saa meget Rum, som et lidet Apartement, til Skab, Stoel og Bord.

Ved Vartou er nyeligen indrettet et Curere-Huus, hvor 12 Personer paa Gangen kunde modtages, og deres Helbredelse besørget. En priselig Imitation af Anstalterne i det store Friderichs-Hospital, hvor om siden skal mældes. Det samme burde have Sted i alle vore store og veldoterte Hospitaler uden for Kiøbenhavn, hvor nogle saadanne æde sig ihjel, som kunde forhielpes til at arbejde og da giøre Plads for andre Elendige.

Arrest-Huset. Ikke langt derfra findes Slutteriet, eller Stadens almindelige Arrest-Huus, en stor og stærk Bygning, saasom et got Buur til at giemme onde Fugle udi. Der til ere i alle 4 Etager, saavel som i Kielderne, adskildte og beqvemme Værelser, under Arrest-Forvarerens og hans Betienternes Opsyn. Saa haver og Huset en liden Kirke, og sin (112) egen Præst, særdeles til Omsorg for Misdæderes Beredelse, naar de have faaet Døds Dom, ligesom ogsaa Skarpretteren boer i Nærværelsen ved Nye Torv, hvilket i lang Tiid haver været den sædvanlige Retterplads inden Voldene, men nu skal den være anden steds, da Maleficanterne vel ikke have saa kort Vey fra Slutteriet, men Almuens Opløb ikke heller bliver saa stort.

Bemeldte Nye Torv, som ligger bag Raadhuset, eller paa dets Søndre-Side, er ikke stort men omgivet med smukke Bygninger. Midt paa Pladsen stod nyelig et muret Skafot, indsluttet med et Jern Tralværk samt en Steen-Stytte, som maatte omfavnes af dem der mistede deres Hud. Nu er Torvet gjort ryddeligt og beqvemere til sit rette Brug. Derpaa er anlagt et stort offentlig Tryk-Verk med fire Pumper, som kaldes de fire Jomfruer, og giver Overflødighed af godt Vand.

Kongelig Waysen-Huus. Den venstre Side af Nye-Torv beklædes paa 108 Alnes Længde, med Facaden af det Kongelige Waysen-Huus, hvilket er at regne for én af Stadens største og andseeligste Bygninger, bestaaende i en langagtig Qvadrat, omgiven med regulære Huse, af 3 Etager og høje Kiældre (*).

(*) Fordum stod paa dette Sted et Hotel, den Grevelige Frisiske Familie tilhørende. Dette købte Kong CHRIST. V. og stiftede der Anno 1691 et Ridderligt Academie, som 1712 blev forvandlet til en Krigs-Skole for Land-Soldaterne. Da disse siden bleve forflyttede til det saa kaldte Opera-Huus, omskiftede man 1727 Stedet til et Waysen-Huus, hvis Bygning knap var fuldført, førend den store Ildebrand, næste Aar 1728, lagde den i Aske. Herpaa begyndtes 1731 den nærværende store Bygning, indtil 1734.

Stiftelse bestemt til Fader- og Moderløse Børns Christelige (113) Opdragelse og Underviisning, er Kongelig, begyndt af Kong FRIDERICH IV, og fuldført af Kong CHRISTIAN VI. Som ved Indvielsen Anno 1734 beærede Huset med Sin og Dronning SOPHIÆ MAGDALENÆ Høye Nærværelse. Den store Ildebrand ødelagde den Bygning, hvor disse Anstalter vare begyndte, og gav altsaa Anledning til nærværende, hvilken i hvor stor den er, dog findes for liden, da man efter Haanden forøger Børnenes Tal, som paa nærværende Tid er 140 af begge Kiøn. Disse klædes med en graae Uniform, spises Dagligen med tvende Maaltider og undervises i deres Christendom saavel i Regnen og Skriven, af adskillige Præceptores og deres Medhielpere. Saa have og Pige-Børnene, i det deres Kiøn vedkommer, særdeles Underviisning og Tilsyn af dertil bestilte Fruentimmere. Huset haver sin Inspecteur, sin Præst, sin Spise-Mester, Portner og andre Betiente (*).

(*) Skolerne ere fire, tvende for hvert Kiøn. Hver Dreng-Skole haver sin Præceptor og Adjunctus, hver Pige-Skole sine Præceptor og Lære-Moder. Desforuden er over Kirken, hvor tilforn vare Fabriquer, een Dreng- og een Pige-Skole, kaldet de Fattiges Skoler, hvor andre fattige Børn af Byen nyde ikkun frie Information og de Klæder som Wåysen-Børnene aflegge, naar de hvert andet Aar klædes paa nye.

Da ogsaa ved Stiftelsen blev hensigtet til at imitere de over alt bekiendte Anstalter ved Wåysen-Huset i Halle, saa er ligeledes i dette Kiøbenhavnske, et Apothek, hvor af tages aarlig Forpagtnings-Penge, item en Boglade til Debit paa Fremmede saavel som Husets egen Oplags-Bøger; thi udi Kiælderne under Bogladen er et stort Bogtrykkerie, hvor gemeenligen 5 á 6 Presser føre sig (114) Husets Privilegium til stor Nytte, særdeles det Privilegium paa Danske Bibler og Catechismi Forklaringer, alene at oplegge. Midt imellem Bogladen og Apotheket er Kirken, temmelig stor og af god Anseelse, baade udvortes og indvortes. Den haver et maadeligt Spiir behængt med Klokker, og da disse merkedes at sætte Under-Bygningen i nogen Bevægelse, blev Kirke-Muren midt paa, bestyrket med et ziirligt Forspring mod Torvet. Indvortes er denne Kirke saa meget desto smukkere, som til dens Staffering blev anvendt alt Timmer-Værket af den forrige Slots-Kirke. Over de tvende nederste Rader Stoele ere paa hver Side tvende aabne Gallerier, som bæres af 2 Rader Pillarer og ere afdeelte til Kirke-Stole for adskillige Byens Indvaanere, som søge derhen, foruden en særdeles Stoel til Directeurernes Tieneste. Øverst i Kirken er Alteret, Prædike-Stolen og Orgel-Verket lige over hver andre. Udi dette Kongelige Wåysen-Huus holder *saavel Missions-Collegium*, de curfu Evangelii promovendo, som og General-Kirke – *Inspection-Collegium* sin Forsamling, lige som de tvende Secretarii af det sidste, have deri deres Boeliger. Af salig Professor Steenbuchs og Magister Kochs Donation, findes i dette Huus en god Begyndelse til et Bibliothek, som særdeles samler paa Danske og Dannemark angaaende Bøger. Husets Indkomster, som ere meget anseelige, bestaae

deels i faste Capitalers Rente, af Kongelig og anden Donation (*), deels i Bogtrykkeriet Vinding og Apothekets aarlige Afgift. (115)

(*) Høysalig Kong FRIDER: IV gav strax i Begyndelsen. 60000 Rdlr. Rede Penge samt Forsikring paa 200 Rdlr. Aarligen, altsaa en Tønde Gulds Værdie. Siden indfandt sig adskillige godt Folk med rige Gaver, som indtil denne Tid, have vedvaret, skjønt ikke i saadan Overflødighed som af Begyndelsen.

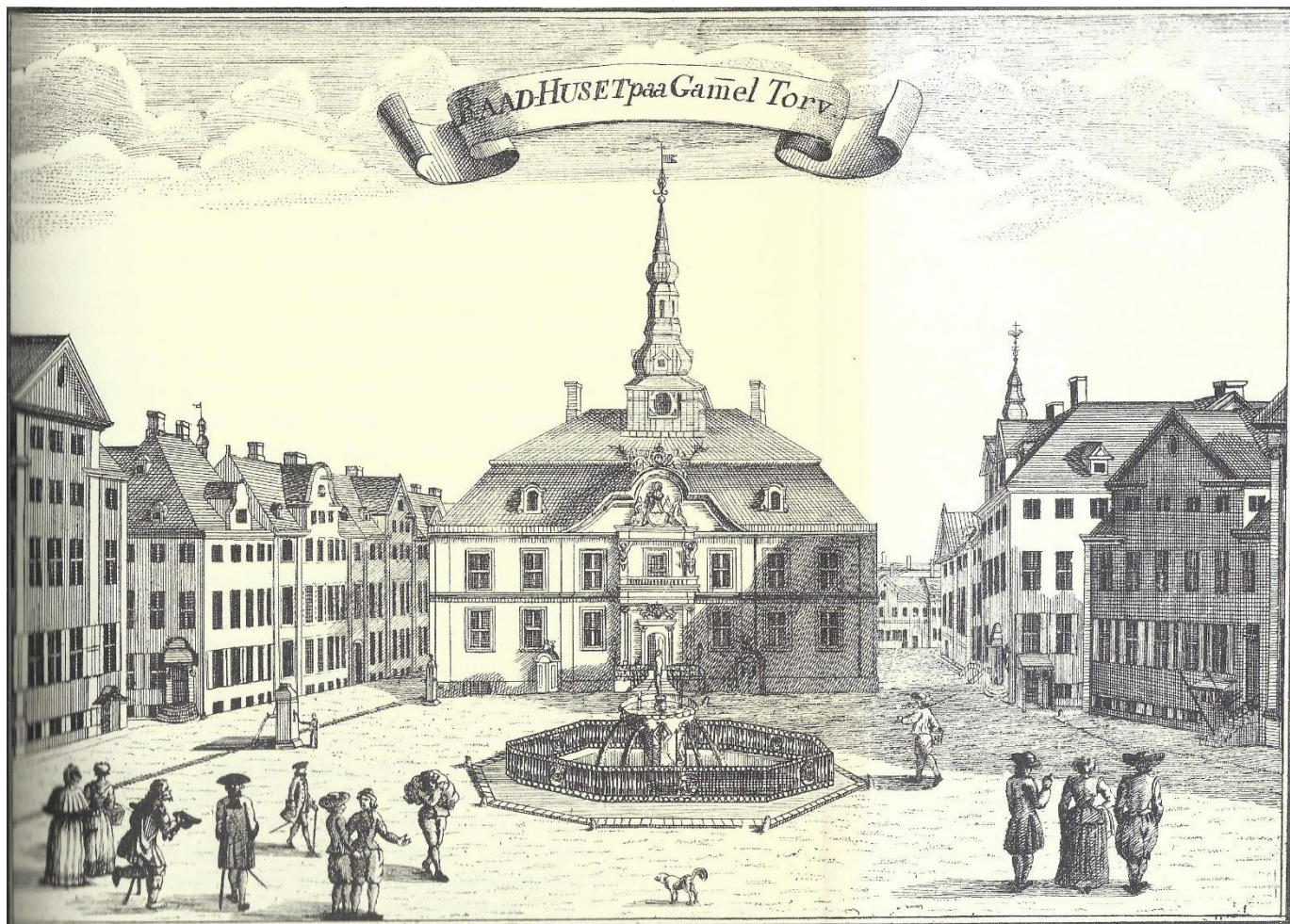
Raadhuset ligger næst herved, dog gandske frit og uden berøre andre Bygninger, saa at det alene gjør Skilsmisse imellem nye og gammel Torv. Af den forrige Bygning skaanede hin store Ildebrand ikke meget dog beholdt man samme Grund og opførte derpaa en mere modern Bygning, paa hvis Facade af 50 Alne, er en Balcon mod gammel Torv, og derover en høj rundagtige Frontespice, som viser høysalig Kong CHRISTIAN VI Bustum. Det forrige Taarn, som stod ud fra Muren, hvor den forhøiede Opgang nu er, blev afskaffet, og i dets Sted, sat et ziirligt Spiir, paa Overdeelen af det Italienske Tag. Mod Nytorv hviler Bygningen paa tvende Arcader i Kiælder-Etagen, som der er høyere end paa den anden side. Inden til er nederst, den store Forsamlings Sal og deri Portraiterne af alle den høylovlige Oldenborgske Stammes Danske Konger. Derhos er Ting-Retten til alle Borgerlige Sagers Afgiørelse i første Instantz. Ove paa holder Stadens høyviise Magistrat sin Forsamlinger, saa og de 32 deputerte Borgere deres Conferentz med Magistraten, item Politie-Retten, med hvad, som dertil henhører. Lige ud for Raadhuset samles hver Aften de borgerlige Natvægtres Compagnie med sine Morgen-Stierner, og udsendes derfra hver til sin Post. Det forrige

Raadhuus viiste over Indgangen en betydelig Opskrift, som vel havde fortient, ved Ombygningen at igentages, nemlig denne.

Hæc Domus odit, amat, punit, conservat, honorat

Neqvitiæ, Pacem, Scelera, Jura, Probos.

I den Gade som Kaldes Raadhuus-Stræde, og ved Ombyggelse er bleven langt bredere og anseeligere end tilforn, holdes ugentlig hver Onsdag en offentlig Concert, at det Musicalske Selskabs Lemmer (116)

Gammel Torv. Gammel Torv, saa kaldet i Henseende til det nye, som sildigere blev anlagt (efter at en Pottemagers Ild havde ødelagt de der staaende huse) er næst Kongens Nye Torv eller Hallands-Aars, det største af Torvene og tager mod Sex paastødende Gader. Husene ere massive og anseelige. Midt paa Pladsen sees en ypperlig Springbrønd, omgiven med et kostbart Jern Tralværk: Den paa Middelpunkten staaende, og med Afløbs-Render omgiven Piedestal bærer et stort Kaaberbekken, hvis Aabninger slippe det Vand, som i adskillige Aarer udspringer af Barmhiertigheds Billede. Dette holder et Barn ved Haanden, og er ligesom Resten gandske forgyldt. Fontainen er oprettet Anno 1609. Den ved Stadens sidste Opbyggelse anlagte Snorrette og skønne Friderichsberg-Gade gaaer lige ud fra Gammeltorv over to Tværgader, indtil **Vester-Port**, hvilken var den, som i sidste

Beleiring allermeest blev angreben, og da mistede sit Taarn med Spiir, i hvis Sted Kong FRIDERICH III. Anno 1668 lod Facaden forøge og bepryde med Krigs-Armaturer i huggen Steen.

Tømmer-Plads. Strax uden for Vester-Port, paa venstre-Haand, mod Kalleboe-Strand, er i de sidste Aaringer, med stor Bekostning opfyldt og indplanket en Grund som bestemmes til Tømmerhandlernes Brug, i steden for de hidindtil Tømmerpladser paa Havnens Østerside, lige over for den Kongelige Orlogs-Flode, hvilken man befrygtede at kunde tage Skade i det Fald, af en opkommende Ildebrand paa Tømmerpladsene. Om nytten af den Forandring ere ulige Meeninger, som ey behøve at røres. (116)

Krigs-Hospitalets Ladegaard. Videre er uden for Vester-Port noget, som her maa medtages, efter den begyndte Orden og Fremgangs Maade, hvilken grunder sig alene paa Stædernes Lægd. Jeg meener her Krigshospitalet, hvis Huse forud have været den til Kiøbenhavns Slot henhørende Ladegaard (*) dernæst kaldet Vodrupsgaard, efter en Mand, som der havde anlagt en Klæde-Fabriqve, kort efter fortæret af Vaade Ild, som Misundelse siges at have optændt. Nu bruges dette store og beqvemmelig indrettede Krigshospital til 360 af den Militaire-Etats Fattige at underholde, smat ved nyttigt Arbeyd, at afholde nogle hundrede saadanne, særdeles Qvinder og Børn, fra Tiggerie og anden medfølgende Uorden. Ved Kongelige Rescript af Anno 1747 fik dette Sted Frihed til at anlegge baade en Vand- og Veyr-Mølle. Strax derhos er en anden nyttig Fabriqve, hvor Seildug forfærdiges, særdeles til Brug for den Kongelige Orlogs-Flode. Denne Fabrik var først anlagt i Kiøge, men blev forflyttet herhid.

(*) Lade-Gaardens saavel som den gamle Lands-Bye Soelbergs Jorder, bleve Anno 1651 uddeelte til 20 Amager-Bønder, boesatte paa den Norder Side af Valbye Bakke. Men da disse saasom adskildte fra deres Folkefærd, ikke bleve ved den sedvanlig Levemaade og ey holdt Ord med den udlovede aarlige Betaling af Jorden, blev denne dem fratagen 1699 og udlagt til Græsning eller Høe-Avling, undtagen de Jorder som endnu tilhøre Indbyggerne i Friderichsbergs Bye, og ere Eyendomme.

Pest-Huus. Noget længere borte paa Sønder-Siden af Vesterbroe, er St. Hanses Hospital, som forudm har haft Samfund med St. Jørgens Hospital og nu i daglig Tale, kaldes Pesthuset, fordi den Gaard i Contagionens Tiid, haver taget mod de forladte Patienter, som ingen anden Tilflugt havde: Nu er der et ordentligt Hospital til 179 fattige (118) Mennsker, som for deres Ugepenge købe Mad af en Spisemester. Husets Udgift tages af Conventhuus-Cassen, samt andre godgjørende tilfældig Donationer, som undertiden ere anseelige (*).

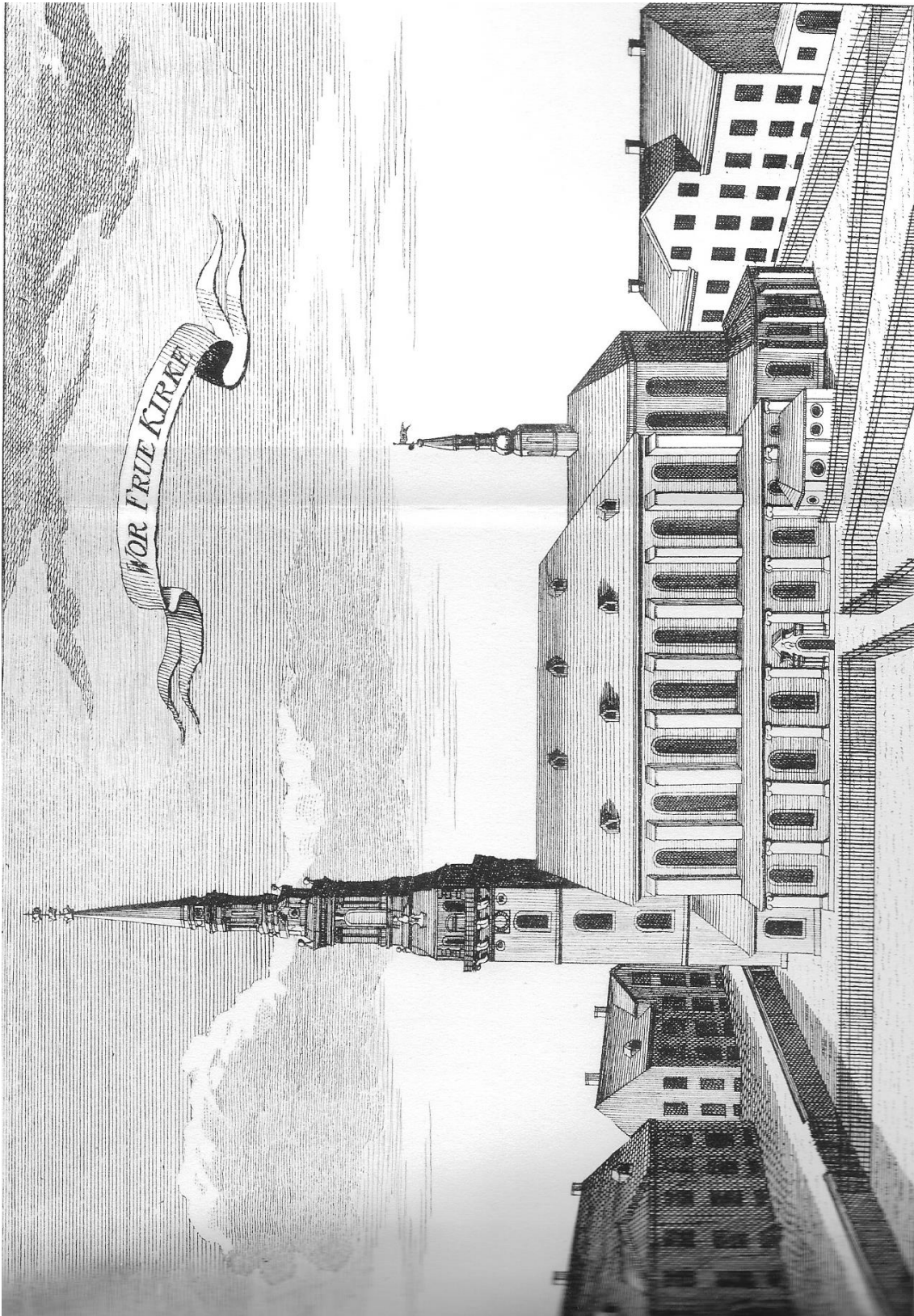
(*) Særdeles haver Monf. Koset, en bemidlet Catholik, viist at han saavel mod Protestanter, som sin egen Religions Tilhængere, havde Hiertelag til at øve Kiærlighed, da han kort siden, har gjort dette Huus ti sin Arving, forbeholdende sig selv at dispensere Renterne i sine Leve-Tid, til saadan Slags Almisser, som han finder tienligst, efter Lemmernes adskillige Trang.

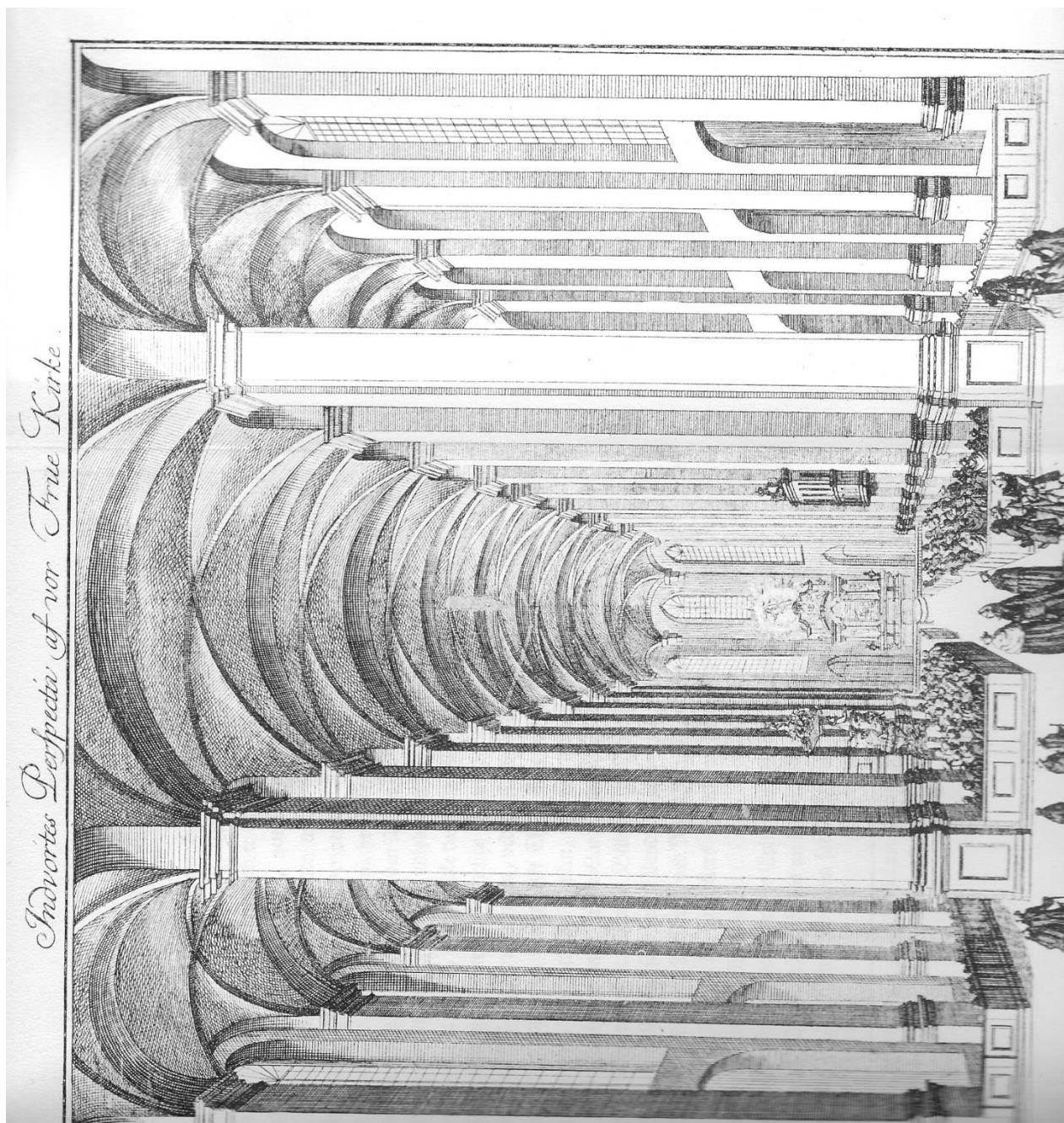
Ve Siden af St. Hanses Hospital, er en halv Snees Daarekister indrettede til afsindige Menniskers Bevarelse, og alt saa beklædt med stærke Planker. Til ordentlig Gudstieneste og daglig Omhue, haver Ladegaarden og St. Hanses Hospital samtidig en Sogne-Præst. I den Egn uden for Vesterport, som med et almindeligt Navn, kaldes Vesterbroe, er endogsaa i dette Aarhundrede, skeet saa stor Tilbygning, af adskillige Gaarde, Huse og Haver, langs med Veyen til Valbye, at samme efterhaanden udgjør en maadelig Forstad. Formedelst Fæstningens Nærhed, var det nyeligen

ikke tilladt, at begge der med Grundmuur, ikke heller med dobbelt Etage; Men da dette Forbud Anno 1757 er ophævet, saa seer man, baade høyere og fastere Huse efterhaanden at opføres, nemlig Lystgaarde, Værtshuse, Slagterhuse, Hampmagaziner ved den store Reberbane og adskillige andre, som ikke saa beqvemmelig kunde være i Staden selv. Ved Vesterbroes venstre Haand, ligger Skydebanen med en Fugle-Stang og et anseeligt Værtshuus, hvor Elskere af Skytterie pleye at certere om visse aarligen opsatte Præmier. Paa den høyre Haand afgaaer fra Vesterbroe, den store dobbelte Alle som fører lige til Friderichsbergs Slotshave, og ved en Mængde skønne Lindetræer, plantede i (119) fire Rader, give Alleen langt fra, Anseelse af en liden Skov, hvor Almuen om Sommers Tid, søger sin Forlystelse ved Spadsere-Gang.

Vor Frue Kirke. Fra denne Digression uden for Stadens Vester-Port, kommer jeg tilbage, for at gaae fra Gammel-Torv, til Nørre-Gade, hvis Borger-Huse efter Haanden ere blandt de allersiirligste. Her møder først vor Frue-Kirke, som i Kiøbenhavn er den støres, og i heele Dannemark den fornemmeste, efterdi ikke alene alle Biske-Vielsers Solennitæter her forrettes, men ogsaa de Ceremonier som her ere brugelige, ved Rituals Bydende foreskrives som en Rettesnor for alle Danske og Norske Kirke-Tienere, paa dets Sted at iagttage. Kirkens Ælde og adskillige Skiebne er andensteds beskrevet. Den Ildebrand som Anno 1728 lagde det gamle Kiøbenhavns største Deel i Aske, syntes nogen Tid at ville have skaanet denne berømte Kirkes Bygning, hvorpaa ogsaa blev anvendt særdeles Fliid. Men da det Hjørne-Huus kaldets Blasen, ved underlagte Krud-Tønder, efter nogles Raad, blev sprængt, for at standse Ilden, havde det den stridige Virkning, at strax saaes i Luften en liden klar Lue, som heftede sig ved det store Taarns allerøverste Spidse, siden antændte Tømmer-Værket, og omsider ødelagde den gandske Kirke, saa nær som den hvælvede Omgang bag Choret, hvilken ved nye Opbyggelse, bevægede Vedkommende til at følge den forrige Bygnings-Plan, og altsaa i dette Seculo at opføre en Gothisk Bygning, med samme Kostbarhed, som kunde have givet noget ordentligere og til Prædikens Hørelse bekvemmere. Det saa kaldte Skib eller Hoved-Bygning, er da et meget langt og proportionerligt Stykke dog med Affald til begge Siderne, saa at under de høyeste Vindver, møder igien et Taag, som dækker de Vinger og lavere (120) Hvælvinger under Side-Bygningen, hvilken atter bestyrkes ved massive Piller uden paa Muren. Kirkens Længde er 140, men Breden 48 Alne, uden for Muren, saa at nogle Tusinde Mennsker kunde rummes deri tillige. Taarn-Murens første Bygning bestod ey og maatte derfor anden gang opføres paa Mesterens egen Bekostning. Den holder i sin Firkant 80 og i sin Høyde indtil Timmer-Verket 74 Alne, men tillige med sit kunstig udarbejdede og paa Ziraterne forgyldte Kaaber-Spiir, 190 Siælandske der er store Alne, følgerigen findes i gandske Europa, ikke mange, uden maaskee det i Strasborg eller Antwerpen, som ligne dets Høyde, men ikke dets Anseelighed. Architecturen er kunstig og kostbar, inventeret af Geheime.Raad Vincens Lerche og fuldført af General-Major Thurah. En halv Snees Alne over Vægter-Gangen, som hviler paa Knæ-Stykker af huggen Steen og haver en Jern-Balustrade, reiser sig den saa kaldte Dome, hvilken bærer Spirets første og firekantede Etage, omgivet med 16 Joniske Pilaster, forgyldte paa Fod- og Hoved-Stykke. Den der paa hvilende anden Etage, som er ottekantet, omgives med lige saa mange Pilaster af Corinthisk Orden, ligeledes forgyldte. Derefter følger den egentlige Pyramide, hvis Spidse endes med tre forgyldte Kroner i aftagende Størrelse. Spirets mellemste Kanter og Luft-Huller ere prydede med fire forgyldte Kugler, Urtepotter og deslige. Et mindre Spiir staar over Choret, der efter Gothisk Architectur, synker en god Deel under Kirkens Skib, og har beholdt sin gamle Porticum, som tilforn blev erindret.

Indvortes er denne Kirke vel ikke til sin egentlig Brug beqvemmere, men dog til Anseelse, langt herligere og lysere, end man skulle (121) forestille sig af det udvortes.

Hvælvingerne bæres af fiorten meget høye Piller, paa hvilke enhver AF DE FIRE Kanter fremvise tre mindre Kanter, saa at de efter den der vedtagne Smag, giver en artig Anseelse. Tvende Rader langs Vindver paa hver Side, nemlig: den eene Rad øverst Paa Hovet Bygningen, den anden, neden under paa Vingerne, give gandske fuldkommelig Lysning, og det Perspectiv, der falder igiennem den gandske Arcade, er eet af de længste og herligste, som jeg mindes at have seet i nogen Kirke. Orgelværket i den Vester Ende, haver mange reene og velklingende Stemmer: Derfra udløbe hen imod Choret, tvende Gallerier, med tillukte Stole, blant hvilke den Kongelige Tribune, lige over for Prædikestolen, haver alle muelige Zirater, og betrædes af Hans Kongelige Majestæt undertiden, ved forefaldende Solennitæter, særdeles Bispevielser, da det gandske Chor, som ved et Tralværk af Mesing-Pillarer, adskilles fra Kirken, er over alt behængt med Tapeter. Alter-Tavlen af smuk Architectur, viser øverst i en stor forgyldt Gloria, den opstandne Christi Billede. Nederst forestilles

Christi Fødsel ved en Pensel, som her til Lands kan agtes for een af de Største. Skade var det, at Mesteren ved Navn Tanke, i sine beste Aar, kom ynkelig af Dage, da han ellers af dette og flere Stykker, sees at have været excellent i sin Konst.

Naar man undtager de Marmor Epitaphia som bag Choret ere til overs i den gamle Omgang, da findes nu ikke mange, dog nogle anseelige Gravsteder (*), saasom strax inden for Portlet, under Taarn (122) Hvælvingen, det Gyldenløvske af beste Marmor, paa hvis kostbare Restitution endnu arbejdes.

(*) Før den sidste store Ilebrand, saaes her mange høye Familiers Begravelser saasom de Oxers, Valkendorers, Kuders, Fristes, Sehesteders, Ulfstanders, ASparrers, Ulfeldets, Urners, Gørs, Vilders, Vinders, Podebuskers, Brahers, og flerres, om hvilke kand eftersees P. J. Resenii Inscriptiones Hafnienses og mine Mamora Danica.

Dernæst det Grevelig, Hostein Lethreborgske, paa hvilket denne Families mange Vaabner give en smuk Prydelse. Lige over for paa den anden Side, sees nu fuldkommelige repareret og paa nye opreyst det Adlerske Epitaphium, forestillende den store Helt Admiral Cort Siverson Adler, omgivet med Trophæer og tvende fængslede Tyrkers nøgne Kroppe, i hvideste Marmor paa sorte Postamenter, alt sammen udarbejdet med største Kunst og Flig. Kirkens Tag er endnu ikkun til deels, nemlig paa Vingerne, Omgangen og Spirene, af Kaaber, men det øvrige af blaae glasserte Steene. Blant Klokkerne er én, som ringes alene paa høye Fæster, usedvanlig stor og opfylder Luften med en Klang, som sielden høres. Dens Vegt er 37 Skip. Og 6 Pd. Derover er, i samme Taarn, det Klokke-Spil, som af Begyndelsen hængde i St. Nicolai Kirke-Taarn, men af visse Aarsager, Anno 1747, blev forflyttet herhid. Det spilles ikke uden ved Liig-Begængelse, naar nogen det begiærer og derfor betaler Kirken det, som er fatsat. Hvad denne Kirkes nye Opbyggelse haver kaastet, er ikke bekiendt, dog meenes samme at overgaae halvanden Tønde Guld.

Vor Frue-Skole. Paa Kirke-Gaarden ved den venstre Side, ligger vor Frue Latinske Skole, bestaaende af 6 Classer og 7 Lærere. Deraf ere mange brave Mænd fremkomne. Hos Skolen have Rector, Conrector og (123) alle Hørerne deres Værelser. Om Skolens Stiftelse see Hr. de H. Hormans samlede Fundatzer Tom. IX. P. 83. Foruden flere Skoler til Christendoms Kundskab, Skrivning og Regning, haver vor Frue-Sogn tvende Frie-Skoler for fattige Børn, af begge Kiøn. De ere stiftede 1707 da Doct. Christ. Worm var Sogne-Præst. Tallet er i hver Skole 70 til 80 Børn. Ulden og Linnede Klæder gives aarligen 30 til 40 Dreng og lige saa mange Piger, saa og Skoe og Strømper til nogle. Brød for en Skilling dagligen gives 81. Saa og i Penge aarligen noget til visse Børn, særdeeles paa Visitations-Dagen. Lærerne ere 4, nemlig en Skole-Mester, en Hører eller Under-Mester, en Lære-Moder og en Sye-Kone til Information i Haand-Gierning. Foruden aarlige smaa Samlinger haver denne dobbelte Fattig-Skole over 12000 Rdlr. Paa Rente. Mange deslige Frie-Skoler for fattige Børn ere i dette Seculo stiftede ved alle Kiøbenhavns Kirker. En Ting, som bør regnes blandt vore Tiders Fortrin, til hvilken man synes at være bleven opmuntret ved det priselige Eksempel, af de i Engelland oprettede Kiærligheds Skoler.

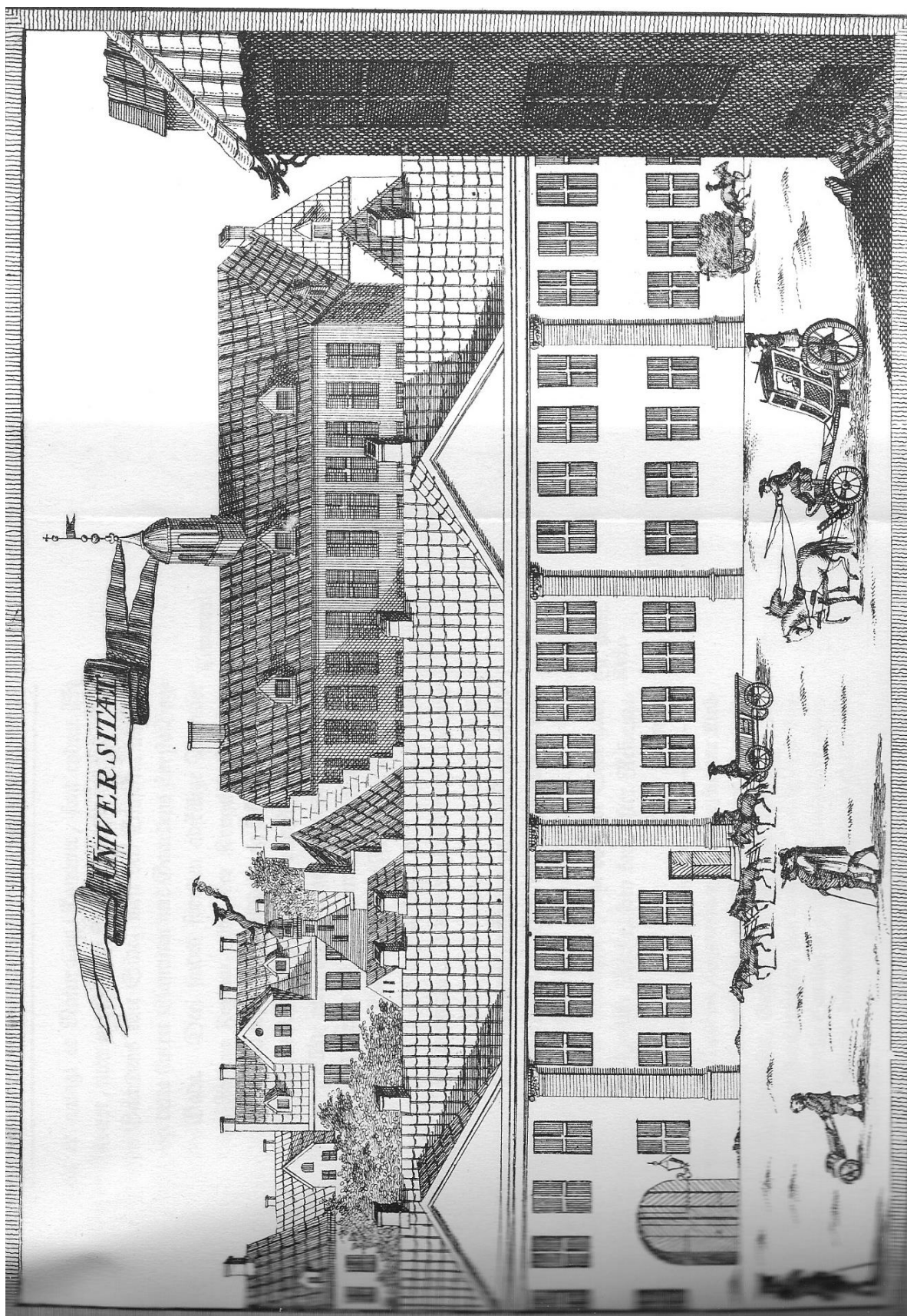
Universitætet. Paa Kirkens anden Side mod Norden, findes den høyere Skole, eller Studii-Gaarden; Saaledes kaldes, efter gammel Dags Tale-Maade, Universitæts-Huset eller de Bygninger, som bruges til offentlige Lectiones, Orationes, Disputationes, Examina og deslige offentlige Forretninger (*).

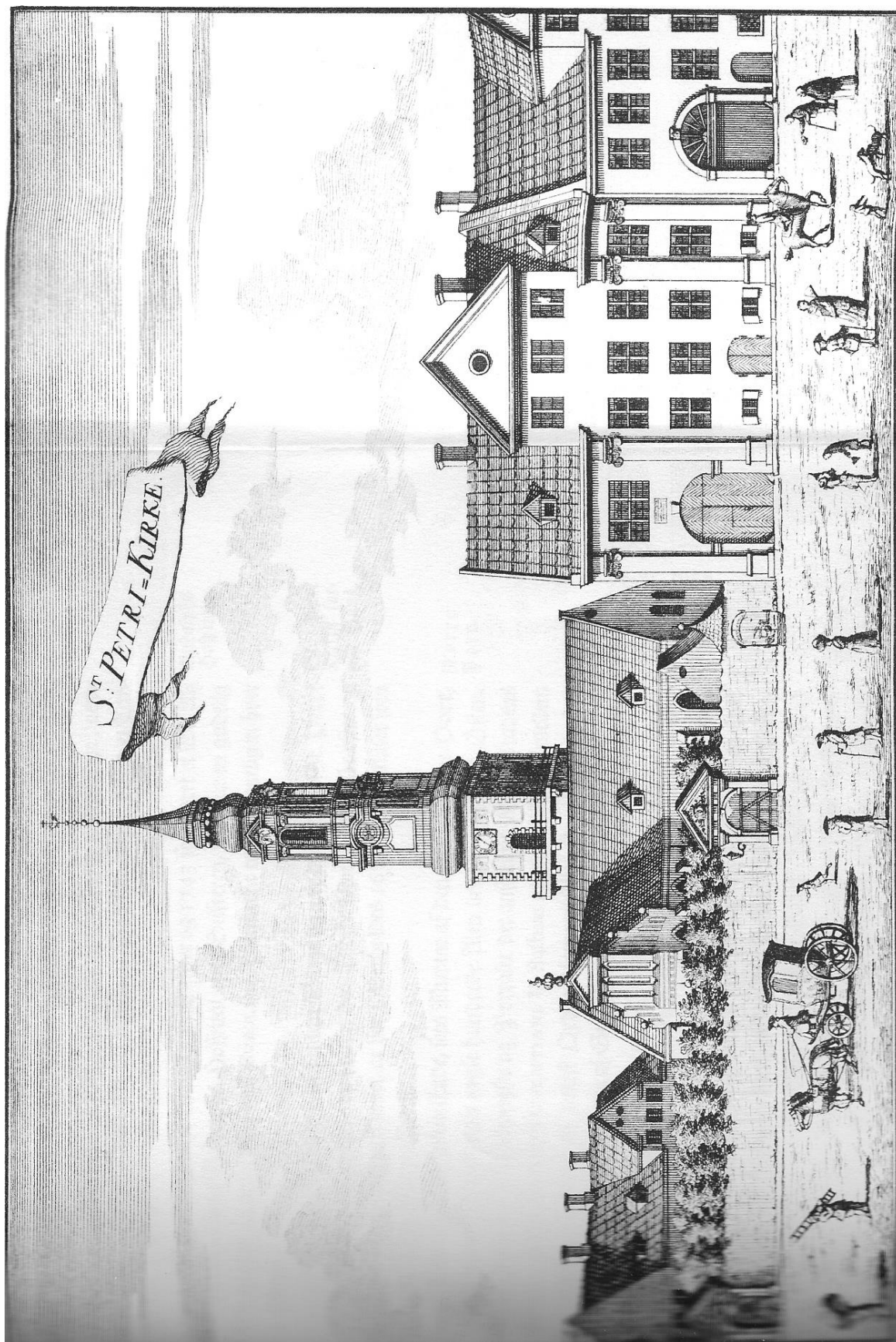
(*) Om Kiøbenhavns Universitæts Stiftelse, Anno 1478, og adskillige Forandringer, i følgende Tider, ligesom alt andet Stadens Alderdoms angaaende, gives i ovenbemeldte Origin. Hafn. Den Efterretning, hvilken her med Fliid forbiegaaes, da Øyemærket er alene Kiøbenhavns Tilstand i dette Seculo. Hvad man her vil erindre er dette, at foruden de Kongel. Donationer til Professorernes Løn, og Studenternes Kost paa Communitæter, er endogsaa i de sildigere Tider af adskillige private Folk, skiftede mange gode Stipendia for den Studerende Ungdom, hvilken til visse nyder Renten af 300000 Rdlr. Capital. I de af Hr. Justitz-Raad DE HOFMAN samlede Fundatzer kand herom findes udførligere Beretning.

Gaarden, som er temmelig stor, omgives (124) med Huse af ulige Anseelse, efter deres ulige Ælde; Consistorii Huset som er en Levning af de Catholske Bispers Residentz, blev i oftbemeldts store Ildebrand, alene staaende, maaske fordi det er en lavere og uanseelig Bygning, i hvilken Universitæts Archiv til at Lykke, blev frelst fra den Lue, som fortærede saa mange andre, ogsaa magtpaaliggende Papirer. Det egentlige Universitæts-Huus med et lidet Spir og en Klokke, som ringer til Lectie, er efter de halv ruinerte Mures Reparation, og indvortes fuldkomne Ombyggelse, vel beqvem til sit Brug. Det har i den nederste Etage tvende, og i den øverste et meget stort Auditorium, hvor ogsaa alle solenne Academiske Forretninger skeer. Paa den ene Side ere Professorernes, og paa den anden de øvrige fornemme Tilhørernes Sæde, men midt imellem, Bænke for 7 a 800 Studentere. Nærmest ved Cathedra, inden for Skrankerne, sættes Stole for Riddere og andre Høye Tilhørere. Ved Siden er et Gemak, som kand varmes, adskilt ved Vindver fra Auditorio. Det kaldes Kongens Stoel, og haver undertiden nydt den Ære af Hans Kongelige Majestæts Nærværelse, da ellers Ministerne af det Kongelige Conseil, saa og fremmede Gesandter og Fyrstelige Personer betiene sig der af. I den anden Ende af samme Etage, er Theatrum Anatomieum, hvor, om Vinters Tid, holdes Sectiones Cadaverum, og Anatomiske Forelæsninger. (125). Næst hos er anlagt et Naturalien-Kammer, som endnu ikke haver faaet stor Tilvæxt, men en temmelig Begyndelse (*)

(*) Foruden dette Academiske Theatrum Anatomicum, findes ogsaa paa Kiøbmager-Gade, et andet af samme Slags, egentlig beskikket for Chirugis, hvor den Kongelige Professor, General-Directeur over Chirurgen & Anatomica. Der sees en ypperlig Samling af præparatis Anatomicis, Monstris & Monstrosis, Sceletis, Instrumentis Chirugicis og andet hid henhørende i stor Mængde.

Communitætet. Paa Studii Gaardens eene Side, næst ved Consistorium, er Oeconomi Boelig, og dette slutter tilsammen med Gaardens største Bygning ud mod Nørre-Gade. Deri findes foruden adskillige Værelser til andet Brug, Convictorium Regium, eller det Kongelige Communitæts store Sal, hvor forud blev spiset Middag og Aften, men u, i Spiisningens Sted, uddeles Kost-Penge, til 180 Allunos, disse unge Mennsker finde her, tillige ed den Kongelige milde Gave en meget fordeelagtig Øvelse i at tænke og tale offentligen; thi hver Dag fra Kl. 10 til 11, maa de under Kost-Pengenes Fortabelse, indfinde sig i Spise-Salen, besat med 12 Borde, af hvilke de 11 have havr sin Decanum og det tolvte en Præpositum. Over visse offentlige anslagne Thefes af Theologien og Philosophien, maa daglig én ved hvert Bord, som Opponens, den anden som Desendens, disputerer og lade Sagens Udfald komme an paa Decani Kiendelse. Bag ved Universitætet mod Skiden-Stræde, er den Botaniske Have.

St. Petri Kirke. Paa den anden Side af Nørregade, lige over for Studiegaarden, er St. Petri eller den Tydske Kirke, som kort efter Reformationen, (126) agtedes overflødig, da den laae vor Frue-Kirke saa nær, men noget efter, da den langvarige Religions-Krig og andre Omstændigheder viiste mange Tydske Familier Vey til Dannemark, af Kongelig og Christelige Omhue, blev indrømmet bemelte Nation, til offentlig Gudstienestes Øvelse i sit Lands Sprog. Det er en Korskirke af maadelig Storhed, udvortes ziret med et anseeligt Taarn og Anno 1756 forhøyet Spiir paa 72 Alne som kaastede 20000 Rdlr. Indvortes er Kirken beqvem til at tage mod Mængde af Tilhørere, saa og prydet med smukke Ornamente, og blant andet med en stor Malning af Krok, forestillende Christi Himmelfart, da Apostlerne stode der hos stirrende op i den Skye, som tog ham bort for deres Øyne. En Kusntforstandig Tilskuer maa med Forundring stirre paa dem igien, naar han seer deres Affecter saa vel udtrykte. Kirkegaardens tvende Sider indsluttes ved et smukt Gallerie, hvis Mure saasom skaante i Ildebrandens Tiid, fremviiste endeel herlige Capitaphia, over de under Hvelvingen og i side Kammerne, begravede Standspersoner, og andre berømmelige Mænd. Kirken haver for 50 fattige Børn, en Frieskole med tvende Lærere. Nogle Børn nyde aarligen en Klædning.

Lidt længer ned i St. Pedersstræde, som kirkens ene Side vender ud til, er Collegium Walkendorffianum, som giver 16 Studentere til aarlig Stipendium hver 38 Rdlr. Tilligemed got Logement og Brugen af et Bibliothek, hvilket ved adskillige Donationer, efterhaanden forøges. Dette sidste var én af de faa Ting, som 1728 havde den rare Lykke at bevares fra Ilden, da det staaer tilligemed Auditotio, i en liden Bygning for sig selv og mod Collegii Have. I Auditorio, hvor offentlige Disputationer, saavelsom Morgen- og Aften-Bøn holdes, sees ved Cathedra (127) Stifterens Christoph Walkendorfs Billede og Vaaben, til en taknemlig Erindring. Dette Collegium Academicum er det ældste, nemlig fra Anno 1595, men ikke det rigeste. Bygningen har været et Carmeliter Kloster.

Budolphs Hospital. Strax der hos er Anno 1735 Stiftet og 1743 forbedret et lidet Almisshuus, kaldet Budolphs Hospital efter Stifteren, som var en gudelig Studiosus, navnlig Morten Budolph. Lemmerne nyde ugentlig hver 3 Mark.

St. Petri Kirkes fattige Huus. En anden Stiftelse af samme Slags og nær derved, er St. Petri Kirkes fattige Huus, for hvilket den tydske Meenigheds Præster og Curatores have sørget saavel, at her underholdes 16 Almis-Lemmer som ugentlig nyde hver 2 Mark.

Nørre Port. Ved Nørregades Ende, sees Murene af den gamle Nørre-Port hvilken 1671 er forflyttet nogle hundrede Alen længer hen mod Østen. Dens Hvelving er den højeste og Portales det anseeligste blant Stadens Porte. Midt over sees Christiani V. Bustum og paa Siderne imellem Colonnerne, som ere af dorisk Orden, samme store Konges Symbolum, forestillet ved Billederne af Guds frygt og Retfærdighed i naturlig Størrelse.

Nørre Broe. Ligesom jeg nyeligen af Vesterport, tog Anledning til at erindre med faa Ord, noget af det der findes næst uden for, paa Vesterbroe, langs med Veyen til Friderichsberg, saa vil jeg og her gjøre en kort Digression uden for Nørre-Port, til det som findes imellem den og Øster-Port, nemlig atter en Samling af Huse og Haver, baade lige ud mod Norden, saa og langs med Peblinge-Søen. Over denne sidste blev ved Kongelige Rescript af 17 Febr. 1727 befalet at gjøre en fastere og (128) og ordentligere Dæmning, saa og midt derpaa, en Vindelbro over Vandets Sammenløb med St. Jørgens Søe, hvilke begge, ved deres temmelig Vande, udgiøre en god Deel Af Kiøbenhavns naturlige Fasthed. Ved Dæmningens Ende, ligger den Plessiske Lystgaard og have med de

skønneste Aller og anden Prydelse, saa og nogle mindre Sommer-huse af samme slags. Siden følge adskillige Værtshuse, Reberbaner, Veyrmøller, Kiøkken- og Plante-Haver og omsider de fattiges Kirkegaard, omgivet med en vidtløftig Brandmuur. Den er anlagt 1760, saavel for Sundheds skyld, som for at spare til Bebyggelse, det Rum hvilket adskillige deslige mindre Kirkegaarde til forn borttog ind for Stadens Volde: Længe tilforn haver saavel Marinen som de af den Jødiske Nation, haft deres Kirkegaarde i den Egn uden for Byen, dog nærmere ved Portene.

Paa den høyre Haand, imellem Nørre- og Øster-Port, uden for Peblinge-Søen, gaar i lige Strekning, en Linie af nogle tusende Alne, besat med Huse og Haver, nemlig først de nummerete Bleeg Damme, som efter Rescript af 5 December 1727, maa have deres Vand fra Peblinge-Søen, ved Render af 30 Alnes Længde, til deres Damme: Dernæst findes her nogle Fabrikanters Værksteder, saasom Navle-Smidde, Cartun-Trykkerier ec. Item Værtshuse og Lysthuse. Lige over for denne Rad, er en Plantning af Lindetræer, som give en behagelig Spadseregang.

Ved dens Ende, møder paa tvers, en anden Rad Huse og Haver som strekke sig fra Østerport mod Norden. Der findes ligeledes nogle Sommerhuse, Kiøkenhaver og Fabriker, særdeles et stort Klæde-Væverie, Cartun-Trykkerie, Liim-Syderie og nyeligen en Fabrik (129) til Kunstig Fayence, hvilken dog nu drives paa et bekvemmere Sted. Den fordum Grevel. Laurvigske, nu Clasenske Have, er særdeles ved sine Aller, én af de skønneste og største i Kiøbenhavns Forstæder. Alleryderst mod Havet, er her det store Kalkbrænderie, med fem vel indrettede Ovne, som siden Ildebranden 1728, haver sparet de byggende mange Tønder Guld. Steenen brydes en Miil derfra, paa Saltholm, hvorved nogle hundrede Fattige om Sommeren vinde deres Brød. Dette Kalkbrænderies Grund er Anno 1732, efter Kongelig Tilladelse, forøget med nogle Tønders Sædeland af Byens Mark, mod aarlig Afgift. Næst ved er ogsaa nyeligen overdraget til Hans Exellentz Geheime-Raad og General-Gouverneur Greve CONR: AHLEFELD, en stor Eyendom til Huus-Bygning og Have-Plads, med hvis kostbare Indretning allerede er gjort Begyndelse. Længere ud paa Veyen til Helsingør, forbi Thorbek, bygges aarligen flere Huse, hvilket vidner om Stadens Tilvext, uden saavelsom indenfor dens Volde. Med tvende skønne Alleres Plantelse, begyndte man Ao 1744 at give samme Land-Side en nye Prydelse. Den eene Allee gaaer fra Øster- den anden fra Nørre-Port, og støde begge til sammen ved saa kaldte Vibens Huus, de ere næsten en Fierding Vey lange og staae i god Fremvæxt.

Kull-Torv. Nu vender jeg mig atter ind ad til Stadens Nørre-Port. Nærmest ved den samme er Kultorvet, eller den offentlige Plads, hvor Kul-Svier Vognene fra Skov-Eggen holde, for at selge deres Vahre. Det Torv er anlagt siden Ildebranden, da der i fordum Dage havde været St. Giertruds-Hospital, som med St. Jørgens blev foreenet.

Reformerte Kirke. Lidet længere hen mod Østen, imellem Gothersgade og Aabenraa, have tvende Reformerte Meeningheder, af Tydsk og Fransøsk (130) Nation, deres offentlige Gudstieneste i en velbygget og med et Spiir beprydet liden Kirke, hvilken dog er stor nok, efterdi hver Meenighed haver sin adskillige Timer til Gudstieneste, nemlig: den Tydske først, fra Klokken 8 til 10., og den Franske dernæst fra 10 til 12, ligesom om Eftermiddagen den første fra 2 til 4 og den anden fra 4 til 6. Kirken er bygget Anno 1688 af høysalig Dronning CHARLOTTE AMALIA (*) Kong CHRISTIANI V. Gemahlinde, som efter det nantiske Edicts Ophævelse, forskaffede sin Bekiendelses Tilhængere denne Frihed, og gjorde til Kirkens saavelsom 4 Præsters aarlige Underholdning, anselige Legata, Foruden flere brave Mænd, som have lært i denne Kirke, erindres særdeles den fortreffelige Lean la Placette, meget berømmet af sine Moralske og andre ypperlige Skrifter, stadfæstede ved en ret exemplarisk Omgængelse. (**) (131)

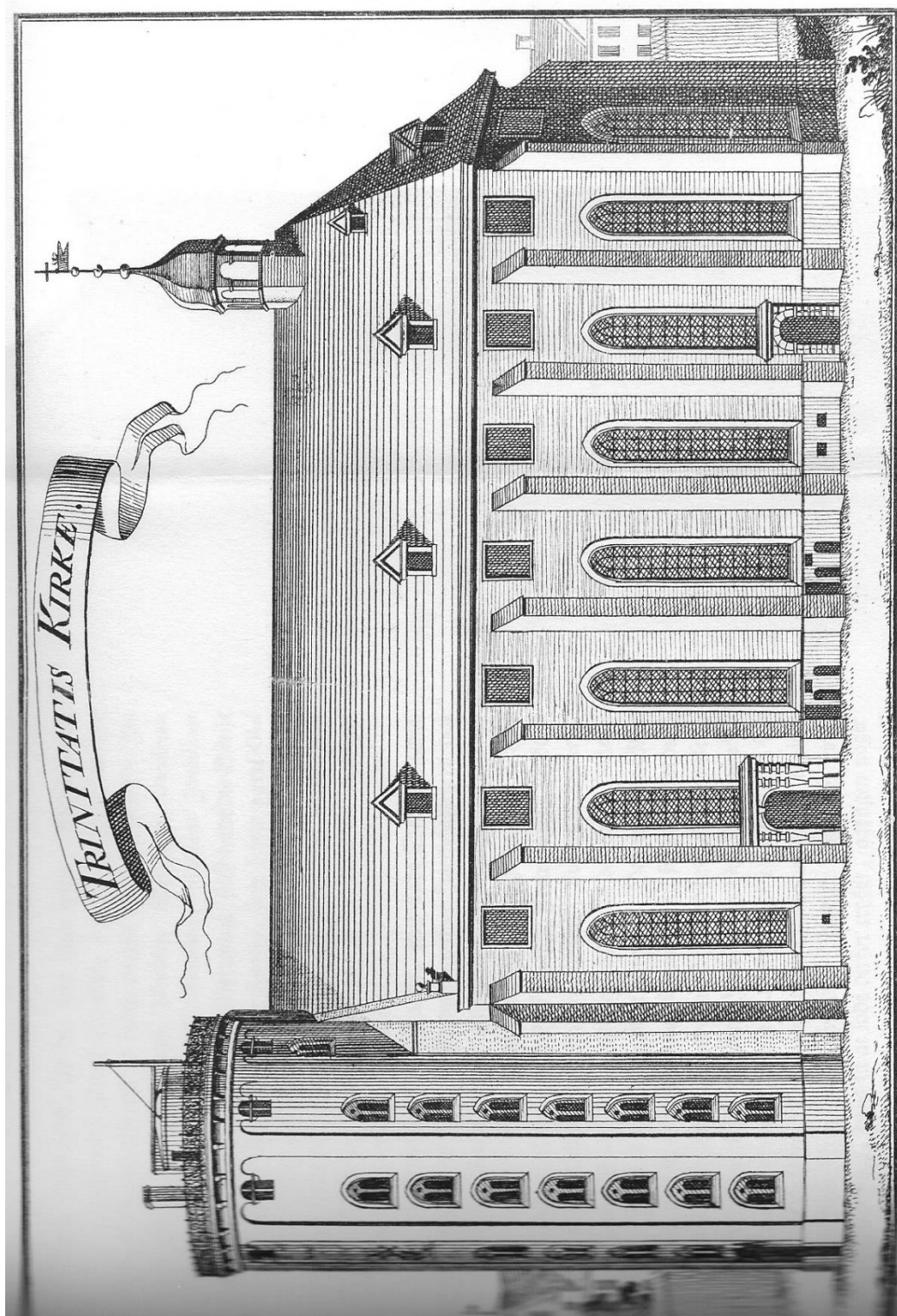
(*) Blandt flere Velgiørere som hialp til Kirkens Opbyggelse, roses Monfr. Rambouillet de la Sabliere, Girmai, Marquis de la Forest, Henri de Cheuffes, Sufanner, des Loges, de la Pottrie, Danty, Les Juies, anciens de l'Eglife, du Buy, du Perron, Abraham Lys, Theodore Callos, Mademiof Drelincour, La Fosse & c. De som i følgende Tider ved Testamenter, have giort Stitelser til Kirkens og de Fattiges Beste, ere særdeles Mad. Meyer, Demoiselle Duplessis, S. Ex. Grev Gyldensteen og hans Grevinde, item Madam Esther Paquot.

(**) Efter at denne Kirke 1728 tillige med saa mange andre var lagt i Aske, blev Monfr. Eyraud, kaldet Herault, udsendt til Tydskland, Schweitz, Holland og Engelland for at giøre en Collecte til dens Opbyggelse, saa at den 1731 den 4 Martii paa nye blev indviet. Anno 1748 den 4 Aug. Slog Torden ned i Kirken og antændt en Biælke, men Ilden blev strax dæmpet.

Trinitatis Kirke. Blandt vore egne Kirker er nærmest her ved Trinitatis, af sit Taarn gemeenligen kaldet den Runde-Kirke, paa Hiørnet imellem Landemerket og Kiøbmager-Gade. Anno 1637 blev dens Bygning begyndt af Kong CHRISTIAN IV, og 1656 fuldent af Kong FRIDERICH III. Efter sin første Bestemmelse var den en Universitæts-Kirke, og Tolvslets Prædiken holdtes der paa Latin, i den Anledning. Men ved Borgernes aarlige Tilvæxt, blev den Anno 1683 giort til en ordentlig Sogne-Kirke, helst da den saasom stor nok, kand rumme baade Studenterne og Borgerne. Ikke desto mindre forblev den, ligesom tilforn, under Universitætets Tilsyn, og Capellanernes saavel som Kirkens Under-Betienternes Vocation tilkommer her, ligesom ved vor Frue-Kirke, Professorerne. I den Ildebrand leed Trinitatis Kirke ikke saa stor Skade, som de øvrige, hvorfor den og snarest sat i sin forrige Stand; thi baade Mure og Pillere holdt vel ud, men Taget og de indvortes Ornamenter maatte gøres af nye. De tvende Rader Pillere ere ottekantede, meget høye og smale, hvorfor Kirken er lys og af skøn Anseelse. Alter-Tavlen af Ege-Træe er vel arbeidet og nyeligen ziret med Forgyltning. Af Monumenter er der det Grevelige Schackiske over Feldt-Herre i Hans Schack, som i Kiøbenhavns Beleyring og den paafulgte Regiments-Forandring, beviiste det Kongelige Huus stor Troeskab, det anseeligste, skjønt Marmor-Steenen ikke fuldkommelig haver giort Ilden Modstand. Blandt Navnkundige Lærde-Mænd, som her findes begravne, er særdeles Arnas Magnæus og Johannes Grammius, men blandt Kirke-Tienere, Magister Jens Justsen, om hvis rare Egenskaber *Annales Ecclef. Dan.* give nogen Efterretning. (132).

Observatorium Astronomicum. Hvad som allermeest distingverer denne Kirke, er deels dens til Astronomiske Observationer indrettede runde og platte Taarn, over Kirkens Hvælving. Taarnets Høyde er 150 og Breden 60 Fod. Man kand forestille sig det, ikke anderledes end en ordentlig Vindel-Tape, dog uden Trin eller med jevn Opgang, hvis idelig omløbende Hvælvning, hviler ved den vestre Haand paa de udvortes Mure, med ved den høyre-Haand, paa en Cylinder eller Huul-Støtte, som fra Grundens Middel-Punkt reiser sig indtil det øverste. Der imellem løber ligesom i et Snegle-Huus, den Flade og tykke Hvælving, med saadan Styrke, at nogle forrige Konger, til Vogns ere kiørte der op, ligesom hans Czariske Majestæt PETRUS ALEXEWITZ 1716 reed, og lod sin Gemahlinde CATHEARINA kiøre der op. En Raritet af Bygning, som neppe finder sin Lige. Den berømmelige Professor Astronomiæ Christ. Longomontanus, som paa Hveen saavel som paa Vandsbek og i Bøhmen, havde været blandt Tyge Brahes Discipler, gav Kong CHRISTIAN IV. Anslag paa dette Taarn, og fik Befalning at fuldføre det, samt indrette samme til Astronomiske Observationer. Her til bruges da Bygningens Overdeel, som paa alle sider giver én frie og uforhindret Udsigt. Der giemtes fordem blandt flere til bemeldte Kunst udfordrede rare Instrumenter, om hvilke kand eftersees Petri Horrebowii Operum Matbemat. Physicor. Tom III.

Særdeles den rare Globus Cælestis af 6 Fods Diameter, som Tycho Brahe selv havde forfærdiget, og med ham, vankede ligesom i Landflygtighed, længe omkring i Bøhmen og Tyskland, indtil den Anno 1632, af Hertug Ulrich, Kong CHRISTIAN IV Søn, som var da tilstede, ved (133) Stadens Neisse Indtagelse, lod den føre hjem igeien.

Den brændte tillige med saa mange andre Kunst-Stykker, 1728. I det Sted har man siden giort Begyndelse med at samle en god Deel hidhørende Instrumenta, saasom Rota Meridiana, Machinæ Æqvatoria, Qvadrans Astronomicus, Machia Planetarum, Ræmeriana, Machina Jovialium Ræmeriana & c., om hvilke gives videre Beretning i sidst bemeldte Skrift at vores længde og velfortiente Petro Horrebowiu, som haver været Olai Römeri Discipel. Jeg opholder mig ikkem ved at opregne de mærkværdige Inscriptioner paa dette Taarn, da samme tillige med nogle Hundrede fleere af det Slags, kunde læses deels i P. J. *Resenii Inscript. Hafniens*, deels i *Marmoribus Danicis*.

Offentlige Bibliothek. Fra det runde Astronomiske Taarn, hvis flade Dekke omgives med et høyt Tralværk af Jern, er Indgangen over Hvælvingen, ti den store Sal, hvor Universitæts offentlige Bibliothek giemmes. Salens Længde er den samme som Kirkens, nemlig 84 Alne. Før Ildebranden bestod dette Bibliothek af mange Foræringer, særdeles CHRIST. IV. og FRIDER. III, item Brochmandi, Fuirenii, Mulenii, Resenii 6c., hvilke alle bleve Ilden til Rov, endogsaa de rareste Haandskrevne Bøger, hvis Tab ikke staaer til at oprette. Dog ere i det Sted et Par Tusende eller fleere andre Manuscripta her til forærte, særdeles den rare Samling af fiorten Hundrede, meest Islandske Codicibus Mscr. Den Nordiske Historie angaaende, som Progrossor Arnas Magnæus efterlog sig, tillige med et meget priseligt Legatum paa 13000 Rdlr. bestemte deels til nogle Islandske Studenteres Belønning for at copiere og udarbejde af dette Liggendesæe, hvad de Nordiske Rigers Historie kand tiene til Oplysning, deels til at lade derfor trykke, aarlige noget (134) af det merk værdigste som meest fortiente at reddes fra Undergang ved en nye Ildsvaade.

Af trykte Bøger, faaer dette Bibliothek aarligen god Tilvekt særdeles ved salig Biskop Trelunds Legatum paa 6000 Rdlr. ligesom ogsaa adskillige privati, strax efter Branden, forærede dertil en god Deel (*), følgelig er Tallet paa nærværende Tiid, hen imod 40000 Bind.

(*) Den lærde Conferentz-Raad Friedrich Rostgaard forærede dette Bibliothek en god Deel Haandskrevne og nogle rare trykte Bøger, meest af Historisk Indhold, saa og en Casse med Arabiske og Persianske Typis. Hans og Biskop Trelunds Portraiter sees her opsatte til en taknemlig Ihukommelse. En stor Samling af Danske og Tydske Psalmer og Psalme-Bøger, skrevne saavel som trykte, forvares i et eget Skab, under Navn af Bibliotheca Hymnica, foræret af Høysalig Printzesse SOPHIE HEDEWIG.

Fem Dage om Ugen staar Bibliotheket aabent til Studenternes, ja ogsaa til andres Brug, naar de sidste ved Anmeldelsen betaale engang for alle, er Rdlr. Om Onsdag og Løverdag Eftermiddag, læses her et Collegium Litterarium af den Professor, som er Over-Bibliothecarius, havende tillige en Under-Bibliothecarius og en Famulum. Bøgerne ere efter deres Facultæter ordentlig adskilte og imellem de fritstaaende dobbelte Bogskabe, trende Spadser-Gange, samt ved siderne Borde og Bænke. De fattiges frie Skole i Trinitatis Sogn haver tvende Lærere for 60 til 80 Børn, af hvilke 32 nyde ugentlig noget Brød, men 16 Dreng og 8 Piger aarligen en Klædning.

Collegium Regium. Lige over for Trinitatis Kirke, er Collegium Regium, gemeenligen Kaldet Regentzen. En Academisk Stiftelse, giort Anno 1623 af Kong CHRISTIAN IV. til Ophold for 100 Studenter. Bygningen er (135) stor og vender ud mod de 3 Gader, Canike-Stræde, Skidenstræde og Kiøbmagergade. Den sidste Længde udgjør Kirken, som brugtes til ordentlig Gudstieneste, førend Trinitatis Kirke blev bygget, men nu er der egentlig Auditorium, hvor de aarlige Disputationes og Declamationes Alumnorum samt Bede-Timer holdes. Tvende Studenter have tvende Kamre tilfælles, for Lys og Ildebrand at spare, hvilke sidste gives frit. Saa have og endeel Kamre, ved

særdeles Donationer, nogle Stipendia, men ellers grundet sig Regentianernes beste Beneficium derpaa, at siden Pestens Tiid, Anno 1711, de alene ere berettigede til at være Liigbærere for Rangs Personer og andre saadanne Indvaanere, som ikke henhøre til noget Borgerligt Laug, da deres liden Umage ved at sette Kisten paa en Liigvogn, betales dem efter en vis Taxt. Dette Collegium haver trende Inspectores og over dem en Provst, som tillige dirigerer Exercitia Disputatoria paa det Kongelige Communitæt, samt annammer og til Decanos uddeler de ugentlige Kostpenge.

Collegium Elersianum. Ey langt derfra, paa Canike-Strædets søndre Side, sees Collegium Elersianum, saa kaldet af sin Stifter Stats-Raad Jørgen Elers, som ved sit Testamente Anno 1691 gav 30000 Rdlr. Til Bygning og en Stipendium for 16 Studenter, af hvilke 3 forpligter sig til at studere Theologien, 2 Medicinen, 2 Historien og Jus-Publicum, 2 Philologien, en Astronomien, og en Geometrien. Herhos er en smuk liden Hauge, og for Ildebranden var et Raritæt-Cabinet, saavelsom Bibliothek, hvilket sidste snarere end det første, er at faae igien. Bygningen er ziirlig og opført ligesom tilforn. Derover maatte Stipendium i nogle Aar formindskes, men nu nyder hvar Alumnus igien 40 Rixdaler aarligen. (136)

Collegium Mediceum. Collegium Mediceum efter sin Stifter, den vidtberømte Olao Borrichio, gemeenligen kaldet Borrichianum, er tillige med de tvende sidst benævnte, og det tilforn beskrevne Collegium Walkendorfsianum, det fierte Academiske Collegium her paa Stedet, liggende i samme Canikestræde, opbyggt 1691 og efter Ildebranden sat i sin forrige anseelige Bygnings-Stand. Ved Testament af 1689 gav Stifteren 23500 Rdlr. Foruden Gaard og Grund. Det aarlig Stipendium for enhver af de 16 i Danmark eller Norge indfødte Studenter, er 60 Rdlr. Med Vilkaar, at 10 af dem Studere Theologien, 3 Philologien, 1 Mathesin, 2 Medicinen og Chymien. Til særdeles Tieneste for de sidste, blev indrettet et lidet Laboratorium, forsynet med de af Stifteren selv brugte Instrumenter. Paa at oprette det Tab, som Bibliotheket tog ved Ildebranden, anvendes aarligen al Flid, saa at der allerede er igien en god Bog-Samling. Mange navnkundige Mænd have her lagt Grunden til deres Lærdom, ligesom hverken her eller i de forbemelte Collegier, indtages nogen anden Alumnus, end den som in Exam. Philof. Haver faaet en saa priselig Character, at man kand haabe, han vil svare til Stiftelsens Øremærke, hvilket er, at give de allerbeste Ingeniis noksom Anledning til at giøre mere end almindelig Fremgang i visse Studeringer, til Beviis derpaa at lade aarligen trykke en Differation, sin særdeles Videnskab angaaende, og samme in Cathedra offentligten at forsvare, med sig indfindende Opponentes. Paa Auditorio Collegii Medicei lod den gudelig sindede Stifter sette, som et got Tænkesprog, de Ord: Vorder ikke lige skikkede efter denne Verden, men fornyes i eders Sinds Aand Rom 12 p.2 Ved en Crucifix af massiv Sølv, forvaret sammesteds i et lidet Skab, satte han det Vers.

Condisd me, pateris pro me, scelus omne remittis,
Protegis: His meritis quis fatis aprus amor?

Et hvert af bemeldte Academiske Collegier, som uden for Engeland ikke finde deres lige I Protestantiske Lande, haver foruden sin Inspector, ogsaa særdeles Tilsyn a sen Ephoro, som tages blant Professorerne. Denne gjør det vælgende Constorio Forslag paa nye Alumnorum Antagelse, og uddeler de aarlige Stipendia, efter at de ham af Qvæstore Academiae ere leverte; ligesom et hvert af de andre Academiske Stipendier uddeles ved en dertil beskikket Ephorum, hvis Qvitterings-Bog aarligen fremlegges i Consistorio.

Kanike Stræde. For bemelte Canikestræde, hvor de fleste Canonici fordum boede, haver nu ligesaa mange Professorers Residentzer, hvilke efter Ildebranden langt bedre end tilforn, ere opbygte. Næst ved paa Skindergadens Hjørne mod Closter-Stræder, ere Stadens beste Slagter-Boder, og der hos Bryggernes Laugs-Huus, hvilket frem for andre Laugshuse, haver noget forud, i Storhed og Anseelse, hvorfor dets Sal undertiden har været brugte til Lotteriers Trekning og høytidelige Samqvem af det Slags, som udkræver stort Rum.

Graabrødre-Torv. Derhos stod fordum Graabrødre-Closter, hvor nu er Graabrødre-Torv, ellers ogsaa kaldet Ulfelds-Plads, fordi Grev Corfitz Ulfeld, Kong Christian IV. Dattersmand og Rigens Hofmester, haver der sin Boelig, men nu et Almindelses-Tegn til Vanære, siden hans Hofmod forledede ham til Utroeskab mod sin Konge og sit Fæderne-Land, (138) hvor om Historien giver videre Beretning (*) Dette Torv bruges ellers af Svine-Slagtere, Fiske-Blødere og dem som handle med gamle Klæder, og Kiøkken-Urter.

(*) Da den paa Pladsen oprettede Stytte ved Ildebranden Anno 1728, paa nogen Maade blev ruineret, og Opskriften gjort ukiendelig, saa befalede Høysalig Kong CHRIST. VI, ved Rescript af 4 Aug. 1741, at den atter skulle settes i forrige Stand, med bemeldte Opskrift, saaledes lydende Forræderen Corfitz Ulfeld til ævig Skam & Skiændsel.

Marschalls Gaarden. Lidt længer mod Østen er Kiøbmager- eller egentligen Kiødmanger-Gaden, én af de største og beste i Byen. Blandt andre anseelige Bygninger, findes der den Kongelige Marschalls Gaard, hvor fordum Grotz-Cantzler Grev Griffenfeld haver boet. Efter Ildebranden blev dens Opbyggelse foretagen af Ober-Secretair Mønnichen, dernæst af den Grevelige Frisiske Familie, og omsider af Ober-Cammer-Herre Carl Peltz, men paa Allernaadigste Forlangende, overladt til bemeldte Brug, skjønt den for nærværende Tid, ikke beboes af ober-Hof-Marschalken, men af Ober-Cammer-Junkeren, Hans Excellence Geheime-Raad von der Lúhe, som tillige er Stadens Ober-Præsident. Mod Kiøbmager-Gade er Facaden ziirlig skjønt ikke stor. Men ind i Qvarteret haver den rummelige Bygninger.

Grevelig Reventlovske Hotel. Lige over for falder det Grevelige Reventlovske Hotel, af hvilket indtil denne Tid alene den bagerste Længde, med et Forspring, midt paa, er opbyggt og temmelig logeable, samt ziret med en Deel rare Malninger. Men i Steden for Hoved-Bygningen, er endnu alene en høj Muur mod Gaden. Bag ved mod Spring-Gaden, er én af de (139) største Haver i Kiøbenhavn, skjønt ikkun liden at regne mod andre i aabne Steder. (*)

(*) Ved Kiøbmager Gaden erindres endnu, at der er det, ved anden Leilighed, berørte Theatrum Anatomicum for Chirugiens Øvelse, item Hoff Apotheket, Adresse-Contoirtet, én af Stadens beste Silke-Fabriker, saa og den Kongel. Postgaard, hvor et Antal af Kudske, Heste og Vogne idelig holdes i Beredskab til de Reisendes uopsættelige Befordring.

Brøndstrædes Hospital. Næst Spring-Gaden og Clare-Boderne, fordum St. Clara Closter, er Brønstrædes Hospital, saa kaldet af den Gade det ligger i. Der boer 170 Fattige af begge Kiøn, som have deres Præst og Kirke, samt ugentlig Almisse, efter deres befundne Omstændigheder. Med dette Huus er det saa kaldte lille Vaartov og Vester-Hospital i vore Tider foreenet.

P. Fechtels Hospital. Lige over for i samme Gade, er endnu et andet Hospital, men lidet, og paa Bygning uanseeligt, ved Navn Hamborger Siæle-Boder, rettest Fechtels Hospital, stiftet af den Kongelige Mønt-Mester Paul Fechtel, henved 1570. Det underholder ikkun 14 Lemmer.

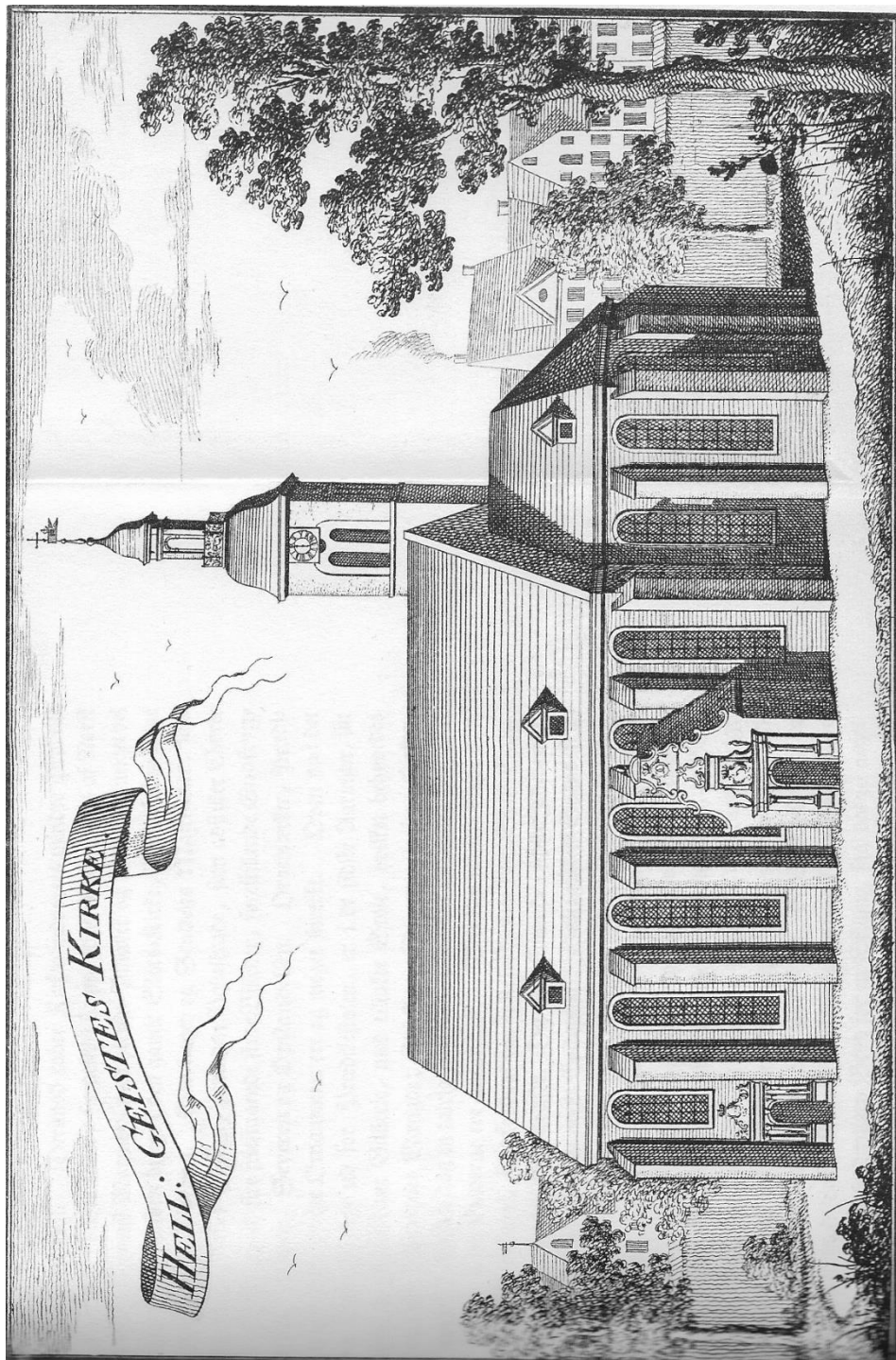
Convent-Huus. Det største Almissee-Huus, i samme Egn, ja i den gandske Stad, er Silke-Huset, saa kaldet af Silke-Gaden, i hvilken det ligger, hvor Kong CHRISTIAN IV med stor Omkostning og megen Bygning, havde gjort Forsøg paa Silke-Fabrikers Anleggelse. Siden er der af blevet et saa kaldet Convent- eller Samlings-Huus, forstaae til Stadens Huus-Arme og dens Fattiges-Væsen i Almindelighed at besørge, af visse dertil deputerte Embeds-Mænd og fornemme Borger, (140) samt een af Stadens Sogne-Præster. Disse lade ved sedvanligen Collecteurer, indhente og til Husets Inspecteur levere Qvartaliter den frivillige Gave, som enhver Indvaaner haver tegnet sig for, saa og de i Kirkernes eller andre offentlige Husets Bøsser, faldne, item de af faste Capitalers Renter indcasserte Penge. Her lader man sig i ugentlige Sessioner forestille de Huus-Armes foranderlig befundne Trang, til større eller mindre Hielp, saa og modvillige Betlers Paagribelse, Examination og Hensendelse til saadanne Arbeyds-Huse, som tilhøre den Etat, under hvilken de sortere, være sig Borgerskabet, da de henføres til Christianshavns Tugt-Huus, eller Søe-Etaten, da deres Sted er Qvæst-Husets Fabrike, eller Land-Etaten, da de sendes uden for Vester-Port, til den saa kladte Lade-Gaard. Af Convent-Huus Cassen underholdes nu 1320 gamle, og 480 Børn, i alt 1800 Mennisker.

Hellig Geistes Kirke. For at blive endnu inden det gamle Kiøbenhavns Grændser, maa vi vende lidet længer mod Nordvest til Hellig Geistes-Kirke (*).

(*) Naar jeg in *Annal. Ecclef. Dan.* Og andensteds, haver holdt for, dens rette Navn var Hellig Giæstes Kirke, saa kaldet af det store Gest. Huus eller Hospital som Kong CHRISTIAN I. derved lod bygge, da er det en Vildfarelse, som bedre oplyses in *Originibus Hafniens.* Til hvilket Skrift ogsaa henvises, hvad denne og flere Kirkers Antiquitet angaaer.

Hvilken, blant Sogne-Kirkerne, er den mindste, s og udvortes den mindst anseelige, særdeles siden Ildebranden, da det zirlige Spiir ødelagdes tillige med Sangværket, som hver halve Time spillede af sig selv, et Vers af en Psalme. Ved Reparationen fandtes Taarnets Mure ikke stærke nok til at bære andet Spiir end en liden kouvel, eller saa kaldet (141) Italiensk Hat. Derimod tabte Kirken indvortes mindre Prydelse end den siden haver faaet, særdeles i sit prægtige Altar, dels af Norsk dels af Italiensk Marmor, med herlige Pillarer og Billeder, meget vel arbeydet, og tilforn brugt i den gamle Slots-Kirke, men af Kongelige Mildhed, hertil foræret. Saa haver og Stadens Magister, saasom denne Kirkes Patron, ziret den Balustrade, som adskiller Choret fra Kirken, med fire friestaaende store Billeder, forestillende Gudfrygtighed, Troen, Seyeren og Opstandelse. Orgelværket, Prædikestolen og de øvrige Ornamente ere og meget smukke. Oven paa det store Gallerie, lige ud for Prædikestolen, er i de sidste Aaringer, sat endnu et ligesaadant Gallerie, med tillukte Stole, hvilket behøvedes formedelst Tilhørernes Mængde; Thi skønt Sognet, ligesom Kirken, er mindst, haver det dog en talrig Meenighed, saasom liggende i den Deel af Byen, hvor Gaderne ere allertættest. Ved den venstre Ende er et langt Hvelvet Capel, som fordum var et Refectorium eller Spise-Stue, men nu anvendes til Begravelser. Det blev staaende i sidste Ildebrand, og fremviser derfor endnu nogle Epitaphia. Helliggeistes Sogns frie Skole for fattige Børn, er af det Slags, den ældste i Kiøbenhavn, anlagt Aar 1702 af Sal. Mag. Frantz Thestrup, da Sognepræst til Kirken, siden Biskop i Aalborg. Han begyndte i Troen, med en ringe Capital, men fandt saa stort Biefald i sit Christelige foretagende, at Skolen snart kom i en florerende Tilstand og bevægede Stadens øvrige Meenigheder ti at efterfølge samme Eksempel. Paa nærværende Tiid haver Skolen 120 fattige Børn af begge Kiøn, en Skolemæster, en Undermæster og en Lære-Moder. Aarligen gives 40 Børn hver en nye Klædning og 80 nyde dagligen Brød for en Skilling, saa og 30 noget (142) aarligen i Penge.

Nogle Børn øves, visse Timer, i at spinde Ulden Garn, hvilket i alle frie Skoler burde efterfølges, ligesom det ogsaa i Holmens Kirke Skoler er begyndt. Den faste Capital er nu hen ved 23000 Rdlr.

Petersens Jomfrue-Closter. Udi Vimmelskaftet, lige over for denne Kirke, opbygges i næstkommende Aar et Jomfrue-Kloster for Middelstandes, særdeles Geistligheds og Kiøbmændenes efterladte Pigebørn. Stifteren som beboede samme Sted, var en ugiftet Kiøbmand, navnlig Albert Petersen, han gav, efter Aftale med sin ældre afdøde Broder, ved Testament Anno

1761 sine Midler, deels til adskillig anden Stiftelse, deels og fornemmelig til dette Jomfrue-Kloster alene, omtrent 90000 Rdlr. Af hvis Rente Curatores for St. Petri Kirke, saasom Executores Testamenti, mene at kunde, næst frie Boelig forskaffe 20 saadanne der indlogerede Jomfruer, Aarligen hver 150 Rdlr, til Underholdning, følgelig overgaaer dette Borgerlige, adskillige Adelige Klostre i Indkomster.

Assistentz-Huus. Ligesom Vimmelskaftet er én af Stadens ældste Gader, saa og Hyskenstrædet, som giver Samfund med de neden for, ved gammel Strand løbende, særdeles Compagnie-Strædet, hvor de Hanseatiske Kiøbmænd forud havde deres Samlings- eller Laugs-Huus, saa og Snaregaden, som er én af de allerældste. Der i ligger, af offentlige Bygninger, Assistentz-Huset, eller det privilegerede og, for Privat-Aagren at forekomme, til Udlaan forpligtede Huus, hvor fattige Folk, som trænge til smaa Summer af nogle Dalere, kunde dermed assisteres, mod den forud aftrukkede og fastsatte Rente, samt gyldig Pant, være sig, hvad det vil, under Condition, at indløse det, førend forfalds Dagen eller og (143) vente, at det selges ved offentlig Auction (*).

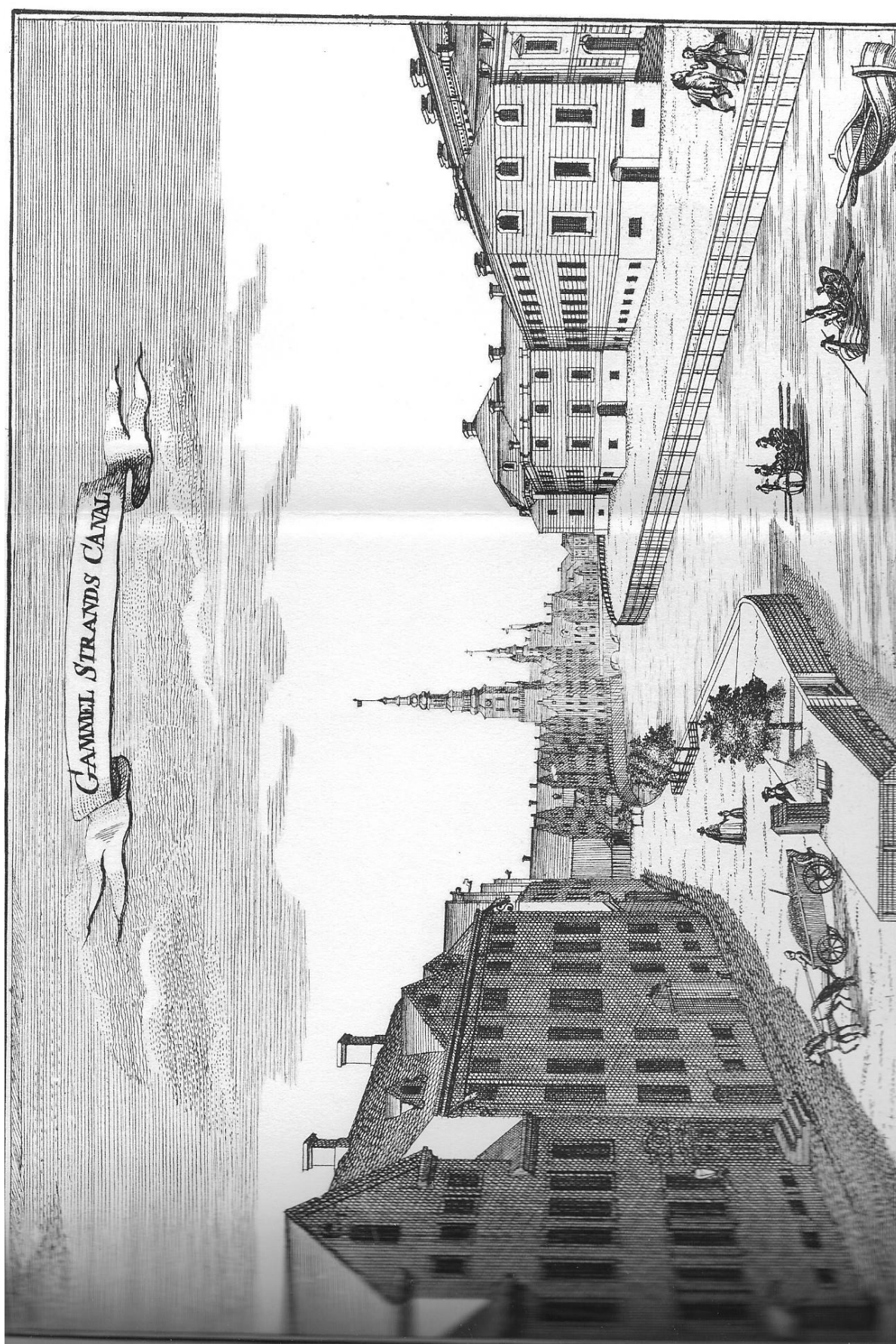
(*) Kand Pantet ved Auction, udbringes høyere end til den laante Summa, da faaer Eyeren det Overskydende tilbage. Et Par Mark er den ringeste Summa, som her kand faaes, dog laanes dagligen 8 á 900 Rdlr.

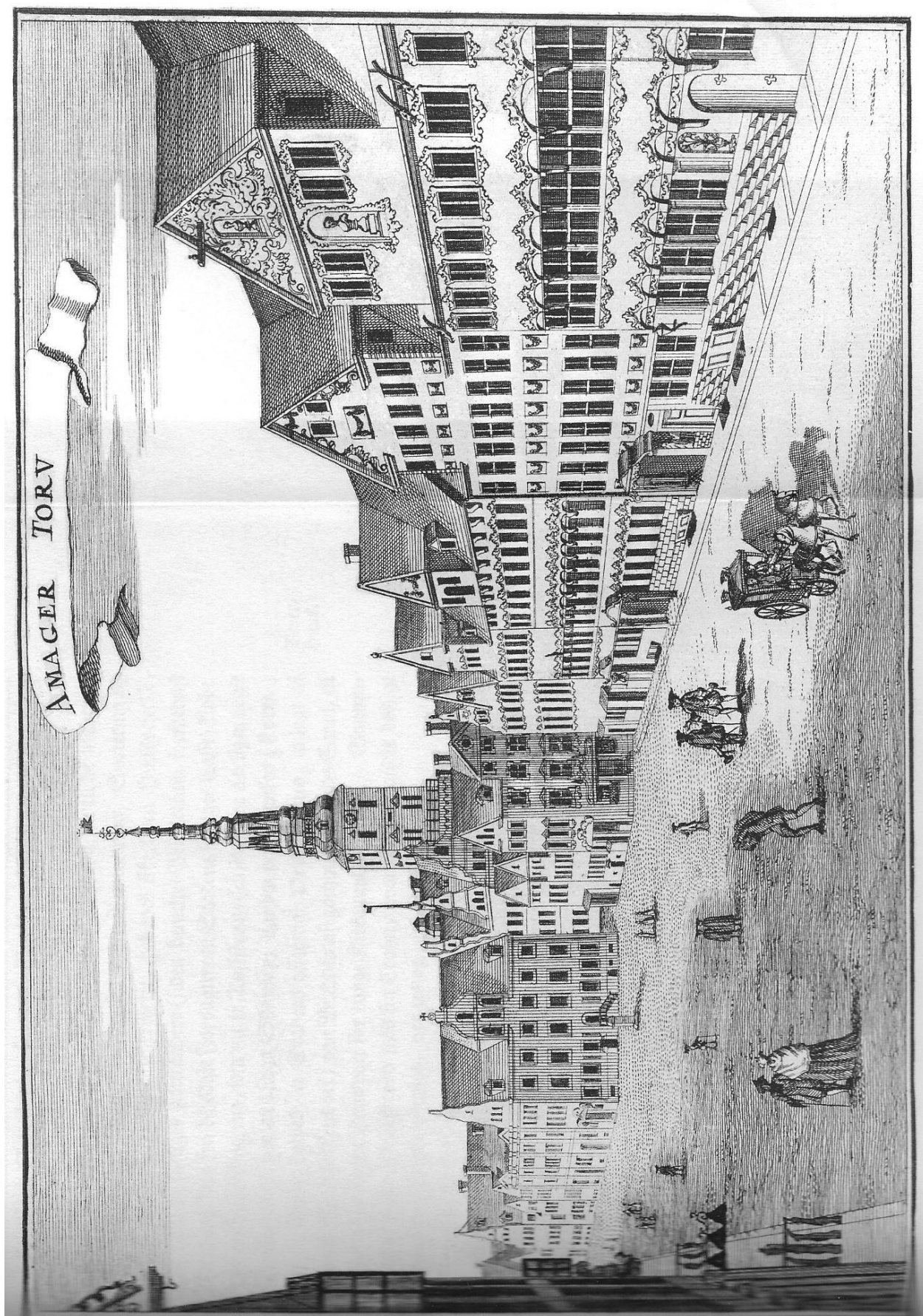
Da nu til de mange og meget adskillige Planters Bevarelse, deres Numerering, Sortering og megen derved forefaldende Skriverie, behøves ikke liden Huusværelse, saa have de fattige Forstandere (siden bemelte Privilegium formedelst Misbrug kom fra de jødiske Forpagtere ti Stadens fattiges Casse) kiøbt den anseelige Bygning, som nu er Assistentz-Huset, hvor aarligen nogle Tønder Guld roulere i smaa Summer, ligesom paa Banken i større.

Veyer-Huus. Strax derved, er Stadens offentlige Veyer-Huus, anlagt af Christoffer Valkendorf, paa Bredden af gammel Strands-Canal, til desto beqvemmere Transport for tunge Kiøbmands-Vahre. Sammesteds er ogsaa Vragbroden med sin Crahn, hvor Sild og andre deslige indpakkede Vahre eftersees, vrages og ompakkes

Fisker-Torv. Lidt derfra, hen imod Høybroe, er Fisketorvet, hvor de som handle med levende eller anden Fisk, af begge slags Vande, drive deres Næring, da ingen Forprang maa bruges til Skade for Selgende eller Kiøbende, saa længe som Torve-Fogeden giver Signal ved sin udslagne Fahne.

Amager-Torv. Fra dette Fiske-Torv leder Høybroe-Stræde mod Norden, op til et andet Torv, som i de ældste Tider, da det laae nærmere ved Stranden, kaldtes Fisker-Torvet, men nu Amager-Torv, thi Amagerne, som ellers holde deres Vahre fal i alle Gader, havde af begyndelsen her deres fornemmeste Gammel-Plads. Nu handles paa (144) Amager-Torv med alle Slags, særdeles ædelige Vahre, ligesom og i den Egn ere mange Kramboder med adskillige Vahre.

S. Nicolai Kirke. St. Nicolai Kirke ligger Østen for Amager-Torv, og skilles derfra ved en liden Tvergade, følgelig i den Deel af Byen, som ikke blev beskadet ved den ofte omtalte Ildebrand. Længe stod den Kirke i Bygning, og blev ikke færdig førend i Reformations-Tiden, da de første evangeliske Prædikener deri bleve holdte, med Kong CHRISTIAN II. Tilladelse, hvorom andensteds meere. Den er stor, og, efter gothiske Architectur, prægtig, særdeles siden det gamle Spiir i forrige Seculo, faldt ned og beskadede Hvelvingen, da Kong CHRIST. IV. først lod Choret bygge af nye, og dets udvortes Mure pryde med Propheternes og Apostlernes Billeder af Steen i naturlig Storhed (*), saa og Taget som er gandske af Kaaber stafere med et ziirligt Spiir, og bag ved samme med tvende andre deslige, noget mindre.

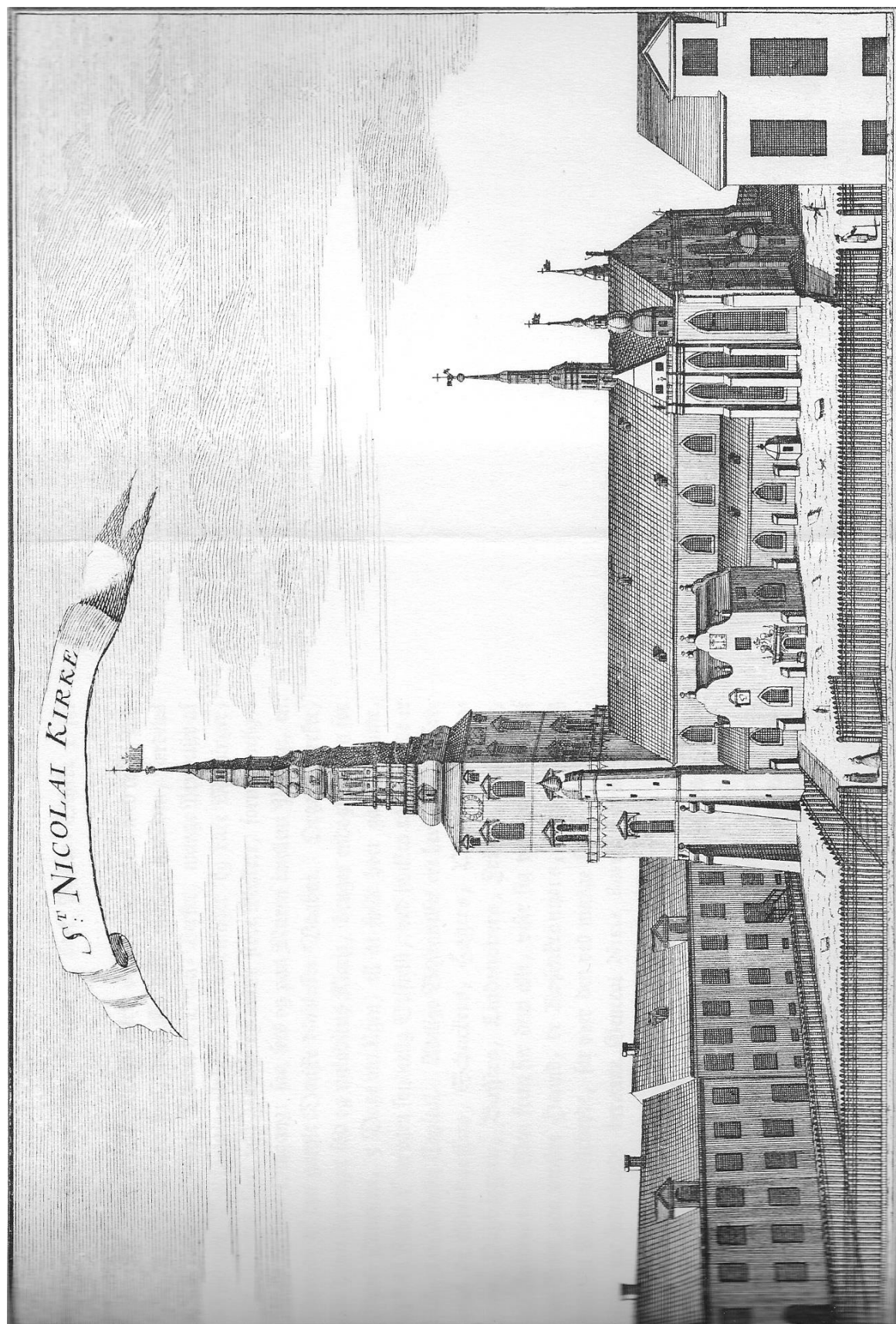
(*) Paa Gavlen mod Østen sees St. Nicolai Billede, hvor af Kirken bærer Navn, gandske forgyldt. Paa Pillerne uden omkring Choret, ere 10 Steen-Billeder i fuld Legems Størrelse. For en Snees Aar siden, anvendtes paa denne Kirkes Reparation og indvortes saavel som udvortes Prydelse, saa meget, som en anden maadelig Kirke kunde bygges for, nemlig 20000 Rdlr. Og da den i dette Seculi Begyndelse, anvendte af sin Capital henved 18000 Rdlr. Til at bygge en nye Præste-Residentz, saa tør man ey undre paa, at den nu intet haver til overs, see Justitz-Raad HOFMANS Samlede Fundatzer Tom. IX. P. 253.

Desforuden er paa Taarnet selv det rette store Spiir af giennembrudt Arbeyd, hvilende i Midten paa store forgyldte Kugler. Proportionen i dette Arbeyd er saa accurat og Arbeydet saa nett, at alle fremmede Kiendere af god (145) Architecture admirere det, saasom et rart Mester-Stykke i sin Art (*)

(*) Italiæner og Frantzoser kalde de Nordiske Landes Taarn-Spidser Colifichet og henregner det til den Gothiske Smag. Dog skal efter Sigende, én af de sidste, som meente her til Lands kunde ikke giøres meget ret Kunstigt, have sagt i sin Forundring over St. Nicolai Taarn: Ce la est il fait icy? Og faaet til Giensvar: Non, on l'a fait venir de Paris, bien emballé.

Inden til er St. Nicolai Kirke vel gammeldags, med tykke Pillere, og derfor ikke ret lyes, men ikke desto mindre har den, særdeles paa Prædike-Stolen, Alteret og Orgel-Verket, mange Prydelser af det netteste Bildhugger-Arbeid, Forgyldninger og rare Malninger, som tilskrives Carl von Mander og andre store Mestere, fornemmelig i Choret og dets Omgang: saa sees og paa Muren imellem Pillerne, en Mængde af den gamle Danske Noblesses Vaaben. Orgel-Værket, som haver en meget sød melodius Klang, bruges endogsaa uden for Guds-Tienesten, 3 Dage om Ugen, til at spille hver gang en Time, og det Ifølge af en egen sønderlig Stiftelse, ved hvilken til den Ende er henlagt en anseelig Capital. Adelige Begravelser ere her ikke faa, særdeles de Gersdorffers, Schackers, Høgersa, Vibers, Rantxovers, Patzbergers, Bassers, Lindenovers, Frisers, Ulfelders og Fuirenners. Men frem for dem alle, viser sig ved Indgangen af den Port paa venstre Haand, de Rosenktantzers, i meget stort og konstigt Marmor-Arbeyde, sat over den ved mange Helte-Gierninger, uden og indenlands berømte General NIELS ROSENCRANTZ. Ved (146) samme Kirke-Dør over Portalet, sees på Muren en stor Soelskive, som holdes for den aller accurateste, af Aarsag at Christ. Longomontanus, nogle sige hans Læremester Tycho Brahe selv, skal have afdeelt og stillet den.

St. Nicolai Sogns Frie-Skole, stiftet Anno 1706, haver 130 Børn, nemlig 70 Dreng og 60 Piger. Aarligen klædes 18 og 50 faaer alene Skoe og Strømper, 45 nyde dagligen for 1 Skill. Brød og 10 Dreng endda aarlig nogle Rdlr. I Penge. Til Undervisning og Opsyn holdes 1 Skolemester, 1 Undermester og 1 Læremoder.

Skipper Boder, hvor fordum var en Kongelig Have, som af Kong CHRISTIANO IV. blev udlagt til Bebyggelse, særdeles for Søe-Etatens Officiers og andre Betiente. Men da Hans Majestæt siden lod bygge de saa kaldte Nye-Boder, bleve disse Skipper-Boder, saasom beleilige for Borgerskabet, overladt de Kiøbende, ligesom andre Staten Grunde, og fra den Tid vel bebygte, samt henviste til Holmens Kirke, som der og andensteds fik sit Sogn.

Holmens Kirke. Bemeldte Holms eller Bremerholms Kirke, vis Grund er én af det gamle Kiøbenhavns Bastioner, som udelukte den Øe Bremer-Holm, blev Anno 1619 indrettet til nærværende Brug, da Bygningens største Deel tilforn havde været Holmens Smidie-Værksted og oven derpaa en Navigations-Skole. En Snees Aar derefter befandtes (147) Kirken alt for liden, saa at den Anno 1640, ved Tilbygning maatte blive en Kors-Kirke, tækket med Kaaber og midt over Korset ziret med et giennembrudt Spiir, af maadelig Storhed. Stifteren Kong CHRISTIANUS IV. som havde en Slags Prædilection for den af ham saa vel regulerede danske Marine, pleyede ofte at besøge denne Kirke, og prydede den, som sagt er, baade udvortes og indvortes efter sin Tiids Smag, med smukke Ornamente, blant andet med en Alter-Tavle, som er kun af brunt Eege-træe, men fuld af saadant Billedhugger Arbeyd, som Hr. General DE THURA i sin HAFNIA HODIERNA pag. 289 kalder ziirligt og tillige beretter en Tradiction, som ellers ikke findes antegnet, nemlig at en Norske Bonde, med sin Talle-Kniv, eller efter andres sigende, en blind Mester, skulle have forfærdiget den, hvilket han lader staae ved sit Værd. Nyeligen er denne Kirkes Orgelværk, saa og alle dens Gallerier, i trende Etager over hverandre, ved Ombygning og Malning meget forbedrede. Af nyere Tiders rare Gravskrifter ere her nogle, som jeg ikke kunde anføre i de for en Snees Aar udgivne Marmora Dan. Det over Conferentz-Raad Friedrich Rostgaard, sigtende til visse Fatalitæter, lyder saaledes.

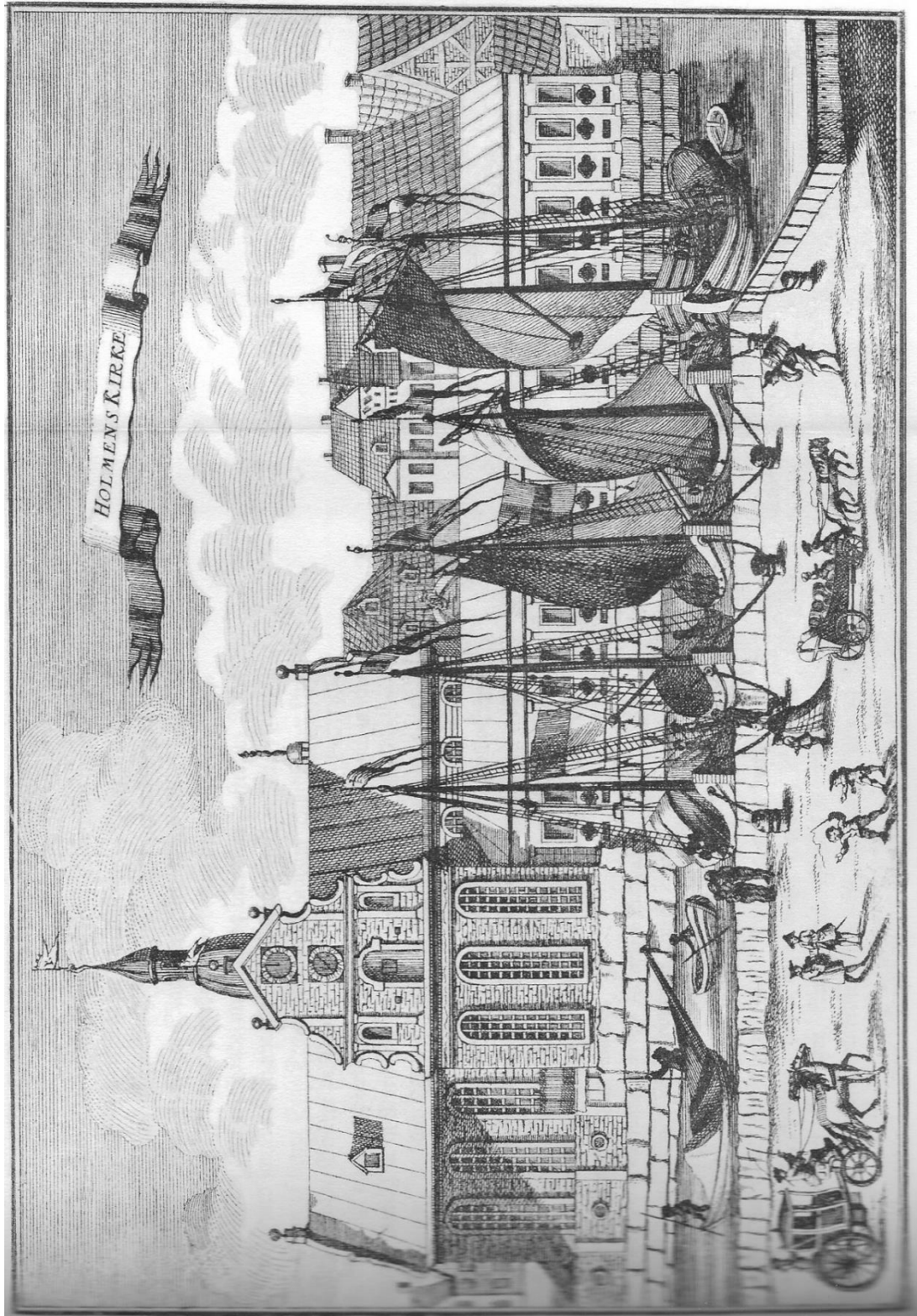
Sub Pario recubat Fridericus Marmore Rostgaard
Qvi vario in fortis drammate, fortis erat:
Sæpe Deus Læsus, sed Rex er Patria nunqvam,
Livor id er civis dicere quisqve potest.

Fra Kirkens Chor, er Indgang til det lange og meget herlige Begravelses-Capel, hvilket I Form af et muret Gallerie, er opført paa et Fundament af hugne Steene, ved Enden af Gammel-Strands Canal. Dette Begravelses Sted er saa behageligt tilsyne, at (148) den Boelig af nogle levende misundes de Døde, ligesom ogsaa adskillige Stands-Personer have udvalgt deres sidste Leye i de lyse Hvelvinger. Blant flere herlige Capitaphia, findes her et meget prægtigt over den store Søehelt, Admiral NIELS JUEL, hvis Brystbillede tillige med Forestillelsen af otte Seiervindinger, i ligesaa mange Søe-Slag, sees en bas Relief paa Marmor, og derhos den Historiske Forklaring ved D. Th. KINGO.

Alene nogle af de første Linier vil jeg her igientage.

Staa Vandringsmand og skue en Søe-Helt an i Steen.
Og est du selv ey Flint, da ær Hans døde Been,
Thi det er Herr NIELS JUEL, hvis Marv og Been og Blod
Med fyrigt Hierte for sin Konges Ære stod:
Hvis Mandoms Drifter i saa mange Søeslag staaer,
Og giennem Hav og Luft og Land med Ære gaaer.
En Mand af gammel Dyd og Dansk Oprigtighed,

Af ja og ney, og hvad man got og ærligt veed.
Hans Siel den er hos Gud, Hans Been i denne Grav,
Hans Navn i Minde, mens der findes Vand i Hav ec.

En anden Søe-Helt ligger ogsaa her, nemlig Vice-Admiral PEDER TORDENSKIOLD, som i sidste Krig var Fiendens største Skrek, og udførte de fleeste af sine meget vovelige Foretagender med en Lykke, som satte hver Mand i Forundring, ligesom hans Dødsfald ved Duel, desto mere blev beklaget.

Conditur hac urna Borealis Gloria Ponti
Danorum plausus deliciæqve breves.
Terrea qvem Lachesis raptum florentibus nnis,
Dum numerat palmas, credidit esse fenem.

(149)

Aar 1687 fik nogle Hollandske Familier, som havde nedsat sig her i Staden og vare af Luthersk Religion, Tilladelse at holde, i deres Lands Sprog, offentlig Gudstieneste, hver Helligdag Klokken 12 Slet, i denne Kirke: Men det varede ikke længe, førend de forenedes med den Høitydske Meenighed, og siden holt sig til St. Petri Kirke.

Holmens Meenighed, som formedelst Søe-Etaten, er meget Folkriig, haver mange frie Skoler for Matrosernes og andre fattige Børn, nemlig først en Chor-Skole med en Cantor og Hører, samt 15 Disciple som nyde ugentlig hver nogle Mark, for Opvartning ved Sangen. Dernæst den Kongelige Søe-Skole paa gammel Holm, som modtager, foruden andre Børn, særdeles Bysse-Skytternes og Tømmer-Mændenes Dreng, til Underviisning i at læse, skrive, regne og ridse, da de derfra forflyttes enten til Artillerie-Skolen, eller Skibbygger-Skolen. Deres Underviisning i Christendommen besørges, mod Conformationens Tiid, af Holmens trende Catecheter, som tillige ere Syge-Trøstere. Det mindste Tal er i denne Skole 60 og det største 188 Børn. Det mindste Tal er i denne Skole 60 og det største 188 Børn. Paa det saa kaldte Laboratorio er og en Skole for Bysse-Skytternes Børn, 20 i Tallet. Den frie Skole i Laxegaden haver 100 Børn, nemlig 60 Piger og 40 Dreng, helst Fader- og Moderløse Børn af Sognets fattige: Foruden den sedvanlige Skole Lærdom, undervises her ogsaa i at Sye, Knytte og spinde Uldet. Dertil er en Skolemester, en Undermester, en Læremoder, og en Spinderske. Aarlige Klæder giver 10 Dreng og 10 Piger, 80 faae Skoe og Strømper, og endeel nyde nogen Hielp til Ophold, saavelsom til Bøger og Papir ec. Af det som fortienes i de afvexlende Timer, ved Syening og Spinding, nyde nogle Børn det halve, andre den fjerde Deel. I Nyeboeder er en (150) anden Skole, for 80 til 100 Matros-Børn, af hvilke nogle nyde Skoe og Strømper, en ellers alt det som kand fortienes ved det nyeligen anlagte Spinderie, med hvilke Undermæsteren haver Tilsyn mod ugentlig Løn af Manufacturisterne. I Borgergaden er en Skole for 60 Matros-Børn, med der i findes ikkun det halve Tal og en Lærer. Skoe og Strømper gives til nogle Børn.

Admiralitæt. Bremer-Holm. Næst ved Holmens Kirke-Gaard ligger der combinerte Admiralitæts- og General-Commissariats-Huus, hvor begge disse Collegia holde deres Forsamlinger. Bygningen er ordentlig og af god Anseelse, opført af Kong FRIDERICO IV. Aar 1704, der igiennem falder Indgangen til den saa kaldte Bremer-Holm, en Øe, som Bremiske Kiøbmænd forud have beboet, eller opholdt sig med deres Vare, kaldes ellers ogsaa Gammel-Holm, i Henseende til Nye-Holm yderst i Havnen og lige over for Toldboden, hvorom siden skal erindres lidet meere. Begge Holme ere deels ved Vandet, deels ved Bygninger, indelukte, og adskilte fra Byen; de bruges alene til den Kongelige Orlogs-Flodes adskillige Fornødenheder, saasom Materialernes Forvarelse og Forarbeidelse, ved nye Skibes Bygning, eller de gamles Reparation, item ved Tiltakling og

Aftakling. Følgeligen arbejde paa Holmen gemeenligen nogle Tusende Mennisker, saavel egentlige Matroser, som Tømmermænd, Snedkere, Smidde, Rebslagere, Rapertmagere, Blokke-Dreyer, Bødkere, Malere og deslige Haandverks-Folk, hvis Verk-Steder i adskillige Huse ere fordeelte og staae under Direction af den Søe-Officier, som tillige er Holmens Chef og haver der sin Boelig. Langs med Holmens krumme Canal, som er et Stykke af Stadens gamle Fæstnings-Grav, lod Kong CHRISTIANUS VI. Af nye opbygge (151) det store **Søe-Magazin**, hvor et hvert Skibs fulde Takelage, sorteret, nummereret og i sine visse Værelser henlagt, bevares saa ordentligen, at ved en hastig Udrustning, hvert Stykke kand tages paa sit Sted, og hverken Uorden eller Mangel tør befrygtes. Midt imellem dette Magazins tvende Fløye, sees en høy Pavillon, hvis Tag har et lidet giennembrudt Spiir, og paa dets Spidse, Reptuni Billede. I denne Bygnings nederste Stokværk, som er hvælvet, forvares Holmens Archiv, i det andet adskillige Mechaniske og Mathematiske Instrumenter, og i det tredje en Deel rare Modeller, Skibs-Byggeriet vedkommende.

Strax derhos er en anden større nye Bygning, beskikket deels til Brug for Constuctions-Commissionen og Holmens adskillige Contours, deels til Boelig for den ældste Eqpivage-Mester, deels ogsaa til et Auditorium for en Professor Matheseos, og de Søe-Officiers, som have Lyst at høre i visse Timer de Forelæsninger, der have Hensigt til Skibsbyggerie og andet, som paa nogen Maade hensigter til Marinen. Den store hvælvede Bygning, som fordum var et Fængsel for de til Salverie condemnerte Misdædere, bruges nu til et Tiære-Huus, siden Holmens Arbeid bestrides alene af frie Folk og hiine Slaver blive henviiste, enten til Fæstnings-Arbeid i Citadellet, eller til Stokker-Huset.

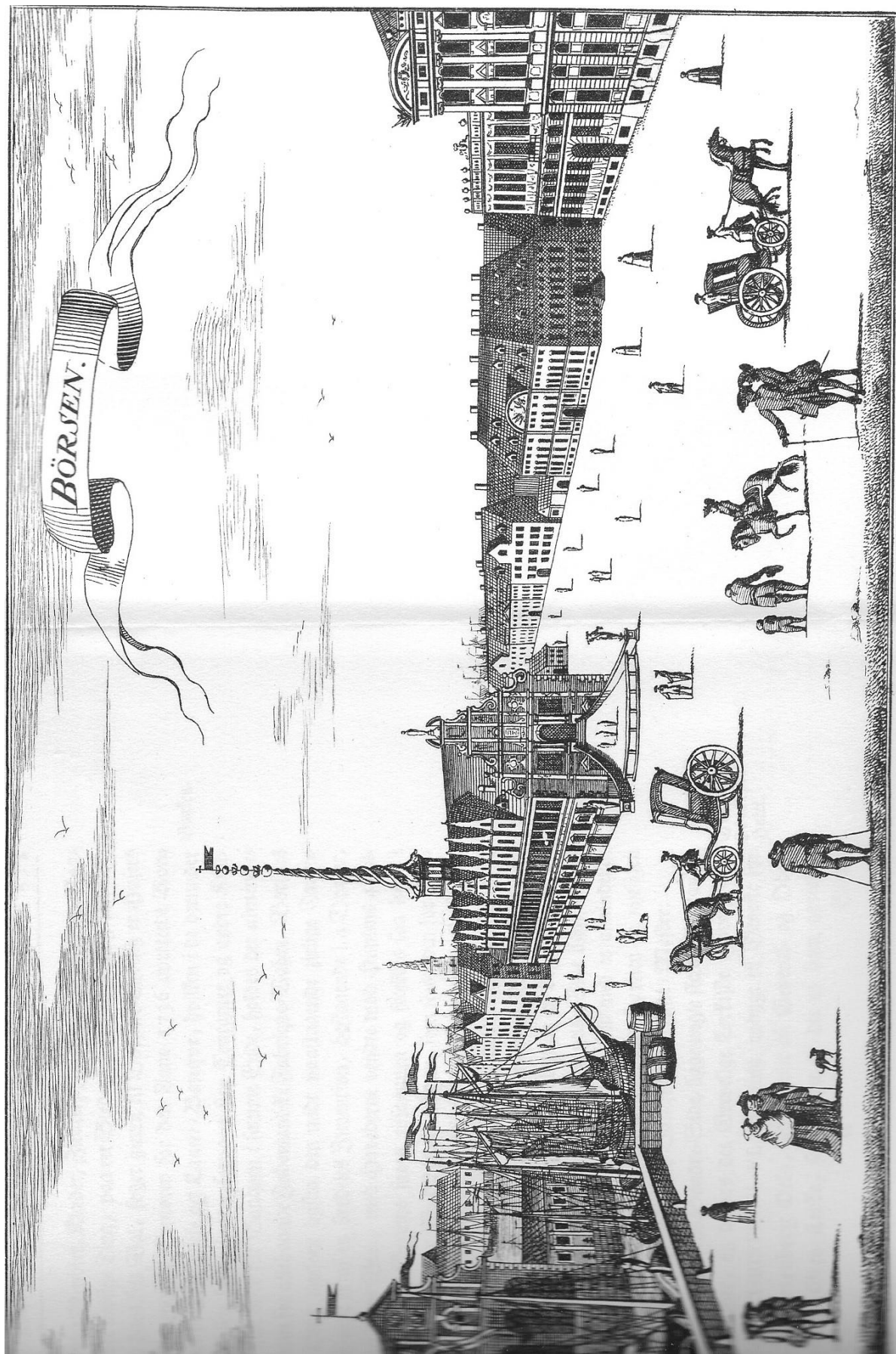
Næst hos er en nye opbyggt god Skole for Matros og Tømmer-Mands Sønner.

Reber-Banen af 1100 Fods Længde, haver oven paa et Takel-Loft, hvor Tov-Værket deeles og passes hver til sit Brug, men ved Enden er et Hamp-Magazin, som stedse have nogle Tusende Skippund i Forraad.

Børsen. Lige over for Gammel-Holm, paa Canalens Søndre-Side, ligger Kiøbenhavns Børs, en Bygning efter Gothisk Architectur og af det Slags, én af de prægtigste, man kan see, da saavel de tvende Facader af 406 Fods Længde og 66½ Fods Brede ere bebyrdede med en Overflødighed af Bildhugger-Arbeid i Sand-Steen, som og begge Enderne zirede med herlige Portaler, særdeles det som vender ud mod Slots-Pladsen, hvor Indgangen haver fire friestaaende Toskanske Pillere af skønneste Marmor, og i Forhøyelsen Kong CHRISTIAN IV. Cifre, med den Opskrift, som kand læses blant Stadens andre Inscriptioner i Marmora Danica (*).

(*) At Børsen haver staaet længe i Bygning sluttet blandt andet der af, at paa det Portal mod Vesten staaer Aarstallet 1624, men paa det mod Østen 1640.

Børsen berøres ikke af nogen anden Bygning, men ligger gandske frie og for fuld Syn, omgivet paa den Nørre- og Søndre-Side med Canaler. En Forsigtighed, som høybemelte Stifter holdt fornøden, i Henseende til de mange Kiøbmands-Vahres Sikkerhed mod Ildebrand, da han Anno 1624 beskikkede Børsens underste hvælvede Etage, til at modtage i de nummereret Kieldrer, hvad enhver Kiøbmand, som samme leyes af, ville indlegge, særdeles alle Slags grove Vahre, saasom Jern, Hamp, Hør, Huder, Humle, tør Fisk, Salt ec. Men den øverste og høyeste Etage anvendes først til Kiøbmændenes Daglige Samlings-Plads, som er temmelig stor og afsat med nogle friestaaende Columner, saa og til Assurance-Compagniets Contoir, samt Mæklernes og Notariernes Contoirer,

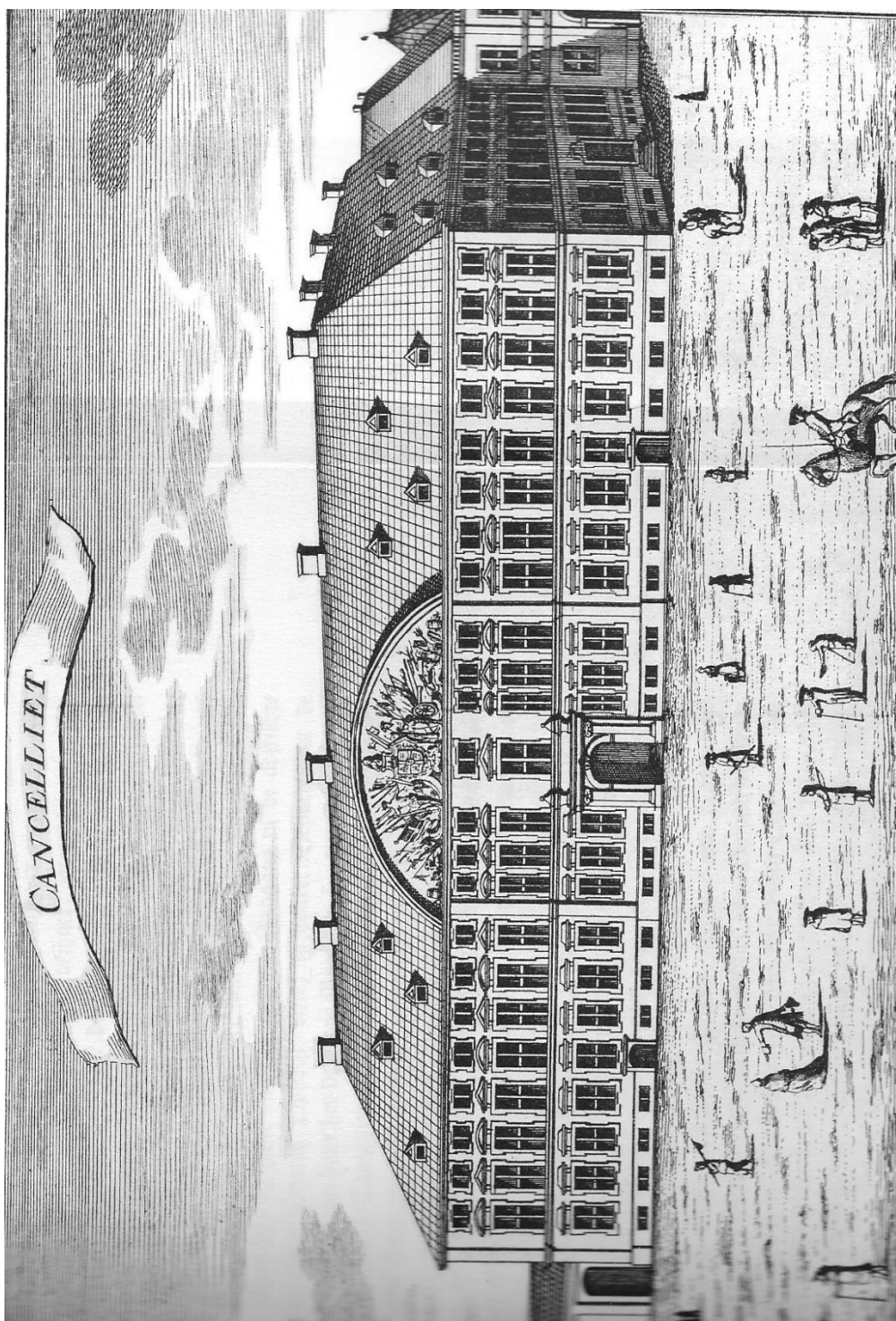
ved Contractors Oprettelse. Dernæst er Børsens mellemste og største Deel opfyldt med nogle Sneese Kiøbmænds Boutiqver og Boglader. Hvem som (152) af adskillige Meubler, Klæder, Zirater, Instrumenter, Karter, Kaaberstykker eller deslige Ting, paa eet Sted vil see en Samling saa stor, at han kand have frit Val, søger gierne til Børsen: **Banken**. Endelig er Husets tredje Deel anvendt til Contorer fir den Anno 1736 oprettede Kongelige Octroyeerte Vexel- og Laane-Banqve, hvilken i de derunder værende brandfrie Hvælvinger, forsvare sin Contanter og andre Kostbarheder. Lige over for Banqven i samme Ende, holdes det almindelige Magazin for allehaande Indenlandske Fabriqve-Vahre. Børsens Tag er af Bly, ligesom ogsaa den midt paastaaende zirlige Taarn-Spidse. Denne er af en særdeles Invention, bestaaende i 4 Drager, som ligge paa deres Bug, med Hovederne vendte mod Himlens 4 Sider, men deres fire Svantze snoes tilsammen og strekkes saa høyt i Veiret, at dette Spiir er ikke det sidste af dem, som sees uden for Staden. Den Nordre Opgang til Børsen, som af en temmelig Brede løber efterhaanden snævrere tilsammen, indsluttes ved en lav Muur af Sandsteen, paa hvis begge Ender sees Mercurii og Neptuni Statuer. Ved den anden Ende, er Opgangen en dobbelt og til begge Sider affaldende Steen-Trappe. Fra den og til Knippels-Broe ligge mellem begge Canalerne, en Deel Kiøbmands-Huse, som med et almindeligt Navn, kaldes Nye-Børs, og alleryderst mod Havnen er nyeligen opbygget et Huus til Verksted for Banqvens Mønt-Mester.

Grevelig Lerkiske Hotel. Ved Børs-Canalens Søndre-Side, ligge nogle flere Kiøbmands-Huse og Magaziner, og derhos det Grevelige Lerkiske Hotel, efter Høysalig Kong CHRISTIANI VI. Befaling opbyggt til Tieneste for Hertugen af Würtenberg Oels, siden kiøbt af General- og Ober-Krigs-Secretair Grev Lerke, samt føyet til det af ham oprettede (154) Stam-Huus Lerkenberg. For nærværende Tid beboes det af General-Feldtmarskalk Grev Saint Germain. Det er udvortes en regulair Bygning, indvortes vel apteret og meubleret, samt bag til med en ziirlig liden Lyst-Hauge forsynet.

General-Post-Amtet. Næst ved, er General-Post-Amtets Forsamling med sine Betientere. Huset distingveres ikke ved nogen særdeles Merkværdighed, uden saa vidt, det forudum haver været et Fyrsteligt Huus, og havde Communication med det gamle Slot, igiennem en lang Løn-Gang bag Cantzeliæt. De fra Post-Væsenet overflydende Indkomster ere, ved Kong FRIDERICI IV. Stiftelse, henlagte til Enke-Pensioner for ubemidlede Embeds-Mænds efterlagte Familier, deals til Missionens Hielp, og nu af Kong FRIDER. V. til Friderichs-Hospital. Udi Post-Huset haver ogsaa General-Land-Oeconomie og Commerce-Colegium sine Værelser til ugentlig Forsamling og andet Brug. Ligeledes Land-Etatens General-Commissariat har der sine Contoirer og Archiv.

Cantzelliæt. Til dette Huus støder den store nye og regulaire Bygning, som med et almindeligt Navn kaldes Cantzelliæt, men foruden det Danske, Tydske og Krigs-Catzellierne, tillige begriber Rente-Camret. Paa det Hjørne stod forudum et Kongeligt Bold-Huus, hvilket Kong FRIDERICUS IV. lod nedrive og den anseelige Plads, saa nær ved Slottet, anvende til en fornødnere Brug. Hans Majestæts Bryst-Billede af hvid Marmor sees omgivet med mange Trophæer og Ornamenter i huggen Steen, paa den store runde Frontspice over Porten. Huset som haver ind ad trende Fløye, og lukkes paa den fjerde Side ved Proviant-Gaarden, bestaaer af 3 Etager, foruden Kielderer og holder i (155) sin Hoved-Facade 100 Alne. Den nederste Etage er overalt Hvælvet, samt med Jern-Døre og Vindve-Luger forsynet, efterdi bemeldte Collegiers fire vel indrettede Archiver deri forvares. Herpaa følger den anden Hoved Etage, og i samme det Værelse, hvor Kongens Geheime-Conseil holdes, til hvilket Hans Kongelige Majestæt kand begive sig igennem en Corridør, som giør

Samfund med Christiansborgs Slot. Midt igiennem er en Gang, som strekker sig langs med den gandske Bygning, og giver paa begge Sider Indgang til de adskillige Contoirer, hvis Dørres Opskrift viser, til hvilket Departement de henhøre. Føleligen have her de Høye Præsides for det Danske, det Tydske og Krigs-Cantzelliet, item Cantzellie-Forvalterne, Secretairerne, samt Cantzelister og Copiister deres Værelse, saa og de for Finaantzernes deputerte Høye-Herrer i den eene Fløy ved Enden, deres Forsamlings-Sal og Forgemakker, men i alle 3 Fløye indtages den øverste Etage af de mange til Rente-Camret henhørende Contoirer, ordentligen afdeelte.

Næst ved Cantzelliet er en aparte, i alle tre Etager hvælvet Bygning, før det Kongelige Geheime-Archiv, eller Cantzelliernes Hoved-Archiv, hvor Rigets ældste Documenter bevares. Der giemmes og Originalen af Konge-Loven og Souverainitæts-Acterne. Ved en saa kaldet, Løngang eller Corridor fra Slottet, falder Hans Kongelige Majestæts Vey igiennem dette Archiv, indtil Collegierne paa den eene og til Bibliotheket og Kunst-Kamret, paa den anden Side. I bemeldte Corridor indrettes nu et herligt Gallerie 130 Fod langt, 36 Fod bred og 15 Fod høyt. Det behænges med de største Kunst-Malninger og bliver i sin Art eet af de skønneste som nogensteds findes. (156)

Proviant-Gaarden. Bag ved Archivet og Cantzelliet, er Proviant-Gaarden hvor Matroserne ugentligen annamme deres beskikkede Deel af allehaande ædende Vare. Denne Gaard haver derfor hos sine Bygninger et stort Bassin, i hvilket Proviant-Skibene kunde ligge for at udlosses.

Proviant-Gaardens, saavel som næstliggende Arsens Nordre-Side mod Slottet indsluttes ved den lange og høye Bygning, hvis underste Etage er opfyldt med Canoner og Lavetter, Land-Etaten tilhørende, men de tvende øverste og høyeste Etager indeholde først det Kongelige Bibliothek, og dernæst det vidt berømte Kunst-Kammer, hvorom alene med et Par Ord blev meldet ved Christiansborgs Beskrivelse, men førend jeg forlader det gamle Kiøbenhavn, maa endnu anføres noget om samme Bygnings kostbare Indhold af Bøger og Raritæter, skønt ogsaa ikkun i korteste Udtog.

Det Kongelige Bibliothek. Bibliotheket, er anlagt af Kong FRIDERICO III. som i sin Stand var en Herre af gemeen Erudition. Herr General DE THURA siger i Hafnia Hodierna oag. 108 at Bibliothekets Sal og Indretning allermeest ligner det som kaldes della Minerva i Rom. Salen er henved Hundrede Alne lang, og giver den raabende en tredobbelt Gienlyd. Gulvet er belagt med sorte og hvide Marmor-Fliser, og Siderne saavelsom begge Ender, omgivne med en peristylia af fritstaaende Corintiske Pillarer, paa hvis forgylde Capitæler ligger et Gallerie som gaar den gandske Sal omkring, og tager saa mange Bogstole, at man neden til, ikke venter nær den Mængde som findes, naar man opstiger paa Galleriet, hvor dobbelte Repositoria paa begge Sider bære alene Qvart- og Octav- eller mindre Bind, faa at Veggene neden til, som egentlig falde i Øyet, ere beklædte med Folianter alene. De samtlige (157) Bøgers Tal, som aarligen forøges, udgjør efter rum Regning, i det mindste 100000 Bind, og haver i vore Tider, foruden hvad som aarligen indkøbes, faaet en anseelig Tilvext, ved Christ. Reizers, ligesom tilforn ved Petri Scavenii, Joach. Gersdorfs. Laur. Ulfelds, Just. Hoegs og Esaia Puffendorf udvalgte Samlinger. Ved Galleriets begge Ender forvares i særdeles Skabe, tillukkede med Glas-Dørre, en god Deel rare Manuscripta, som fra det Danneskioldske, Rostgaardske, Deichmandske, Grammiske, Fosiske, og fleere Bibliotheket, ere hidkomne. Blant saadanne Mser. Som Alderdommen tillige med forrige Eyer, gjøre særdeles ere, er et Psalterium som haver tilhørt den Nordske Printzesse CHRISTINA, Konge HAGENS Datter, hvilken ved Giftermaal kom til Spanien, item en Justinus, som man meener at være skreven med Biskop Absolons egen Haand, ligesom den af ham er foræret til Soer-Kloster, ligeledes den navnkundige Codex Flateyensis, saa og Tychonis Brahei mange Avtographa med videre (*). Men blant mange (158) rare trykte Bøger, synes allerarest og tienligst til opbyggelig Eftertanke, Kong FRIDERICI II. Haand-Bibel af Anno 1551 hvor i denne store Konge, med egen Haand, ved Aar og Dag, haver antegnet hver gang, naar han begyndte og fyldendte dens Giennemlæsning.

(*) Gandske nyeligen, nemlig i indeværende Aar 1764, er dette Kongelige Bibliothek blevet beriget ved en rar Samling af Orientalske Mscr. Hiemsendte fra Alexandrien ved det lærde Selskab, som paa Kongel. Allernaadigste Befaling er reiset til Ægypten og Arabien, for at opsøge deslige og

mange flere Curiosa. De, største Deels paa Pergament, Haandskrevne Bøgers Tal er 150. Der iblandt findes & Hebræiske Bibler, deels af Ælde noget mutilerte, men dog i alle i nogen Maade tienlige til Cristicorum Øyemærke, fornemmelig eet Exemplar, som af adskillige Egenskaber, holdes for at være hen ved Tusende Aar gammelt, følgerigen vel det allerældste i Europa, saa vidt man veed. De fleeste andre Codices ere Arabiske, og blandt disse en rar Commentarius over Alcoranen. Denne Første-Grøde af bemeldte Selskab lover, ved Hiemkomsten, en riig Høst og vor Dyrebare Kong FRIDER. V. største Taknemmelighed hos alle Videnskabernes Elskere i alle Lande og alle Tider.

Saasom Anno 1577 haver jeg po det tredje Gang begyndt at ville læse denne Bybel ut, och begunte po Hellig Tre Kongers Dach, som var den 6 Januarius. Gut unde mig den at lesse Gut til Ærre och myn Sel til beste. Blant flere berømmelige Mænd som dette Bibliotheks Tilsyn haver været betroet, regnes den af sin Skarpsindighed og mange Meriter, saavel som af sin forunderlige Skiebne, navnkundige Petrus Schumacher, siden Greve af Griffenfeld.

Kunst-Kammer. Lige over Bibliotheket, er i den tredje Etage, det Kongelige Kunst- og Naturrallie-Kammer, som i gandske Europa sielden finder sin Lige, hvad Raritæternes utrolige Mængde angaaer, hvilke endda ville gjøre større Effect i Beskuernes Øyne, dersom særdeles Naturalierne var noget bedre sorterte, hvorpaa man ogsaa nu er betænkt. Efter Indgangen igiennem det saa kaldte Perspectiv-Kammer, aabnes først et Gallerie af 120 Alnes Længde. Dets Vegge ere beklædte med en Mængde rare og mestendeels store Malninger, den Danske saavelsom fremmede Historier vedkommende, og ved inden- og udenlandske berømmelige Mestrers Pensel udarbeidede. Blant de sidste distingveres her en Titians, Rubens, Paul Veronese, Tintoreti Spanjoletti og Maratti (159) Pensler (*)

(*) Dette Gallerie bliver nu noget ordentligere indrettet efter et vist Øyemærk, hvilket er, at forestille i naturlig Følge, den gaandske Maler-Historie fra sin Restauration i det femtende Aarhundrede, indtil vore Tider og det igiennem alle navnkundige Skoler. Den Kunstforfarne Monfr. Gerh. Morell, saasom adjunderet Kunst-Forralter, haver til den Ende samlet baade udenog indenlandske, saa mange rare Stykker, at man allerede kaand fremvise de raraste Originaler af alle Classiske Mestre, særdeles i de Italienske, Tydske og Nederlandske Skole, saasom von Eyk, der først opfandt Olie-Farvens Brug, Raphael, Mich. Angelo, Giulio Romano, Tirian, Caraccio, Rubens og mange flere. Tillige seer man og her Arbeidet af de Mænd, som i visse Ting have excelleret, saasom i Landskaber en Bath, i Søb Stykker en Bakhuyssen, i Blomster en de Heem, i Fæe-Stykker en Ungers.

Ved Galleriets anden Ende er det Kongelige Medaille Cabinet, hvis tilvoxende Mængde, saavidt den Danske Samling angaar, bestemmes et andet større Værelse. Der kand en Kiender forlyste sig ved at betragte først de ældre Tidens Persiske, Græske og Romerske Mønter i Sølv og Kaaber. Dernæst de sildigere Tidens og Europæiske Rigers, særdeles Danske Mønter, i Guld, Sølv og Kaaber, liggende deels i Skuffer, deels under Glas, men den hosføyede Advarsel: Oculis, non manibus, eller, for Øynene og ikke for Hænderne. Disse Vegge ere atter zirede med de største Maleres Konststykker, af en mindre Format og blant dem særdeles Chirsti Fødsel, giort af Raphael d'Urbino, samt D. Morten Luthers Portrait af Lucas Cranach.

Herfra føres man paa høyre Haand ind i fem store Gemakker, hvilke fra øverst til nederst ere behængte eller besatte med lutter saadanne Ting, som enten Naturen eller Kunsten eller en høy

Alderdom, eller en forunderlig Hændelse have gjort særdeles mærkværdige. Deres (160)
Opregnelse kand her ikke ventes, men vel ønskes et fuldstændigere Register, end det som findes i
D. Olig Jacobi *Museo Regio*, fornyet og forbedret ved Assessor JOH. LAURENZEN, siden hvis
Tiid dette store liggende Fæe haver faaet megen Tilvæxt.

Jeg vil alene opregne Kammerne, saasom først Naturalie-Kamret, hvor af Dyrenes, Væxternes og
Mineraliernes Rige, sees til Prøve, deel store, deels skiønnere, deels monstreuse eller i anden
Henseende rare Exemplaria. Her admireres alle Bergkyndige en massiv Sølv-Stuffe, tagen i
Kongsberg Anno 1666. Den er fem Fod lang, veyer 560 Pund og vurderes for 5000 Rdlt. Magen
hertil er endnu aldrig fundet i gandske Europa, ja ikke engang til de mindre Haand-Steene
sammesteds af 303 og 245 Pund. I det andet Kammer afløses Naturen, den største Mester, ved
Kunsten, saasom dens Efterabere. Her fore komme ikke alene atter nogle fortrefflige Malninger, som
Øyet knap kan trettes ved aat see paa, men ogsaa udskaarne, indlagte eller paa andre Maader,
uforbæderlig giorte Stykker i Guld, Sølv, Elphenbeen, Rav, Perlemor, Træ, Steen ec. Ligeledes af
store Mestre, saasom Albert. Durer, Bernini, Magnus Berg og Didr. De Thura (*).

(*) Af den Kongl. Kunst-Dreyers Hr. Spenglers Haand, sees her ogsaa adskillige Stykker til Beviis,
at Konsten ved ham i vor Tiid er bragt noget videre end man havde forestillet sig at være mueligt,
formedelst en Dreyer-Bænk.

Det tredje Kammer eller rettere Sal, (thi i Storhed ligner et hvert en fuldkommen Sal) bærer Navn af
det Indianske, fordi begge Indiernes Raritæter udgiøre en stor Deel af dets Prydelse, men ellers
findes der desuden mange andre langt fra liggende Landes, (161) endogsaa Grønlands Raritæter,
fremmede og os lidet bekiendte Nationers Vaaben, Klæder, Skoe, Huusgerraad og deslige.
Antiqvitæten eller den høye Alderdom giver det fjerde Kammers Indhold sin store Priis, skiønt
dertil ogsaa i nogle Ting, kommer Valor Intrinsecus, saasom fornemmeligen i de tvende ældgamle
og store Guldhorn, hvilket under Schackenborgs Grevskab ved Galhus, af en Hændelse ere fundne i
Jorden, det eene Anno 1639, det andet 1734. De derpaa synlige Figurer og deels Characterer, som
indtil denne Tiid synes ulæselige, have brudt nogle af vore Lærdemænds Pander, og dog neppe
været at oplyse paa en Maade, som ikke efterlog sig nogen Tvivl. Ligeledes bevares her, blant
Landets Antiqvitæter, den i Krigen med de Hedenske Vender, ikke mindre end i Kirken og Staten,
af lige Forstand, Stormodighed og Tapperhed, berømmelige Erkebiskop ABSOLONS Bispe-Stav,
Hue, Tøfler, Missal-Bog, ja dertil endogsaa hans Hovet-Skal og flere Been, som vel kunde have
beholdt deres Hvilested i Soer. Videre sees med Forundring over de slette Midler, som Gud ofte
bruger til uventelige store Ting, det lidet Skibs-Anker, som i en farlig Storm, reddede Kong
CHRISTIAN V. Liv i Østersøen, da de større Ankere alle slog feyl. En Sag, som jeg til mit Livs-
Frelse, ogsaa haver oplevet i lige saadanne Omstændigheder, og ikke tilskrive den blinde Slumpe-
Lykke. Ankeret, som gjorde Kongen den Tieneste, sees her, ligesom til Taknemmelighed, forgyldt
og betegnet af D. TH. KINGO med de saa betydelige Ord:

Gud holdt mig, og jeg holdt Christian den Femte
Der en forvildet Storm i Øster-Søe ham klemte.
To Rigers Liv og Død paa to Jern-Hager laae,
Jeg derfor her skal til et ævigt Minde staae (*).

(162)

(*) Disse grundige og vel udtrykte Tanker haver P. WINIDINGIUS VÆRET LYKKELIG I AT OVERSETTE PAA Latin saaledes:

Me Deus, at tenui CHRISTIANUM hæc anchora Qvintum
Cum gravis Eöo surgeret unda mari.
Sceptra duo in ferro tremuere injecta bisulco
Hine rutile ad feros anchora stabo dies.

Den femte og sidste Sal kaldes Helte-Kamret, fordi det viser ikke allene Portraiterne af mange store Originalerne tagne Box-Masker af adskillige Europæiske, særdeles vore egne Konger og Dronninger, forvarte I smaaa Glas-Skabe, og frem for alle Malninger, beqveme til at forestille deres Ansigtters Skikkelse, indtil den mindste Mine.

Tøy-Huus. Næst ved Kunst-Kamret og Bibliotheket, staaer paa tvers det store Arsenal eller Tøy-Huus, hvis adskillige Sale, ere opfyldte med en Mængde af allehaande Krigs-Vaabn ophængt i en ziirlig Orden, saa og derhos de mange fiendtlige Faner og Standarter, som ved adskillige Leiligheder, ere erobrede. Uden for findes stor Forraad paa Jern-Canoner, Morterer og hvad som henhører til Feldt-Artilleriet, (163) foruden nogle Hundrede Metal-Canoner, som tilforn ere sagte at staae i Hvælvingerne under Bibliotheket. Alle disse Bygningers Grund er i forrige Seculi Begyndelse, af Kong CHRIST. IV indtagne fra Havet og med stor Bekostning opfyldt, dag saa, at midt imellem dem er blevet aabent Vand i et firekantet Bassin eller en liden Havn, hvor Proviant- og Ammunitions-Skibene kunne gaae ind, for at losses og lades med største Magelighed.

